Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie

MARS *et* HISTORIA

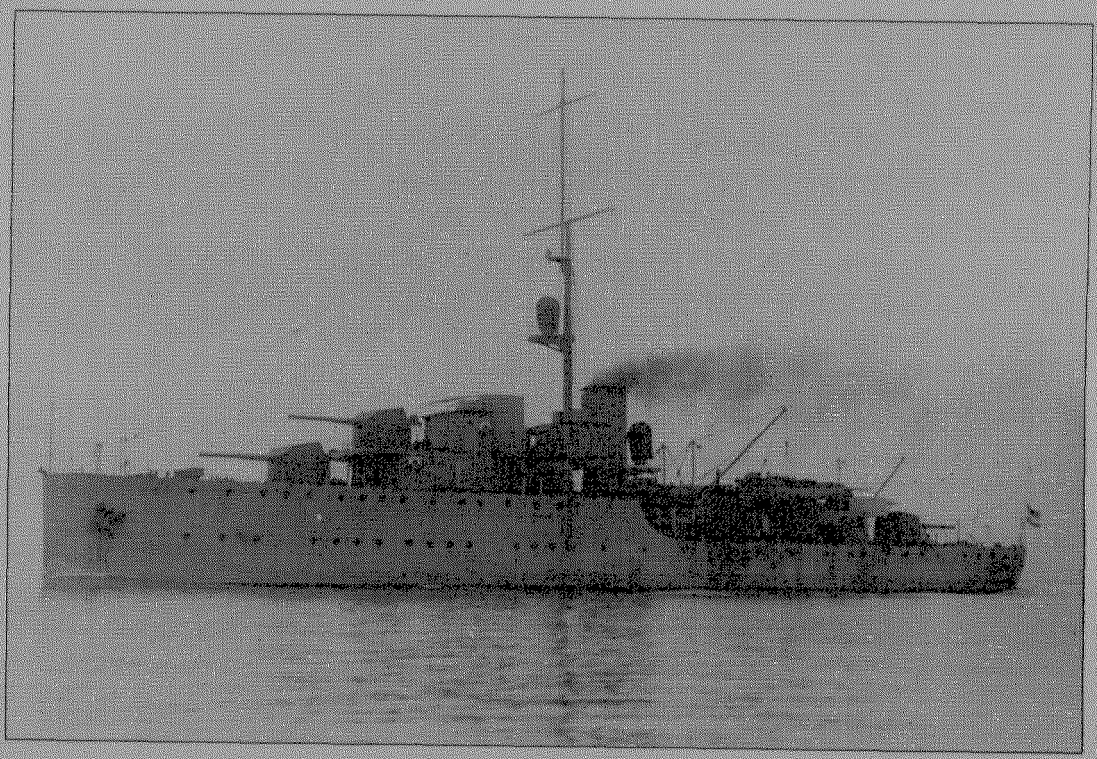

28e Jaargang nummer 4 - oktober/december 1994 - Verschijnt 4 x per jaar

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: drs J. Nuis. Secretaris: H.A.R. Kampen. Penningmeester: mr W.J. Zaagman. 2e Secretaris: E.W. van Popta. Leden: J. van den Berg, B.C. Cats, J.A.H. Engelman, H.F. Fabri, drs J.P.C.M. van Hoof, C.B. Nicolas, D.E.J. Stoot, drs R. de Winter. Adviseur: F.J. van Lier.

ADRESSEN:
Voorzitter: Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037
Secretaris: Trompstraat 308 B, 2518 BR 's-Gravenhage 070-3630081
Penningmeester: Julianaplein 16, 2771 EE Boskoop 01727-12897

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:
(1) a. 'Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b. 'Middeleeuwen' olv drs R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal 08385-27780
(2) 'Tradities en ceremonieel' olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588
(3) 'Uniformkunde' olv F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn 055-661706
(4) 'Ridderorden en onderscheidingen', olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992
B.W. Wagenaar, Händelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084
(5) 'Militaire emblemen' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-3886566
(6) 'Wapens en munitie' olv G.D. Klein Baltink, Klooster 6, 7232 BB Warnsveld 05750-29156
(7) 'Militaire muziek' olv mr R.A. Schimmel, De Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-3246568
(8) a. 'Versterkingswerken algemeen' olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage 070-3251955
b.'Overzeese versterkingswerken met Nederlandse historie' olv drs J.R. Verbeek, Postbus 52022, 2505 CA 's-Gravenhage
(9) 'Maritieme geschiedenis' olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Z 023-370769
(10) 'Napoleontica' olv J.L. van den Berk, Schippersgracht 16-R, 1011 TS Amsterdam 020-6228354
(11) 'Tweede Wereldoorlog' olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade (gem. Nuth) 045-242962
(12) 'Militaire en civiele miniatuurfiguren' olv D.E.J. Stoot, De Wouden 87, 9405 HC Assen 05920-57174
(13) 'Vaandels en standaarden' olv Kl. Sierksma, 'Nij Midgaard', Woelwijk 1, 9255 KE Tytsjerk 05118-2524
(14) 'Eerste Wereldoorlog' olv dr F. Snapper, Burg. Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage
(15) 'Koninklijke Marine' olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft 015-612663
(16) 'Militaire genealogie' olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn 055-553839
W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe 05780-12138
(17) 'Militaire folklore' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983
(18) 'Militaire voertuigen en tanks' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage 070-3814892
(19) 'Koninklijke Luchtmacht' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332
(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage 070-3248495
(21) 'Militaire bibliografie en tijdschriften' olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp 085-615484
(22) 'Militaire gedenktekens en monumenten' olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624
J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-246815
(23) 'Korps Mariniers' olv B.E. Stuit, Middelzand 2711, 2788 CM Den Helder 02230-44649
(24) 'Gewapende burgers' olv A. Kok, Balistraat 86C, 2585 XW 's-Gravenhage 070-3466135

Mars et Historia
Orgaan van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.
Verschijnt 4 x per jaar.

REDACTIE:
J. van den Berg
J.A.H. Engelman
F. Fabri
H. Muller

Redactieadres:
Cronestein 85
2804 EL Gouda

Ledenadministratie:
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, tel.: 023-291324.

Tekstverwerking:
Mw. M.C. van Goethem-van Tol

Druk:
Drukkerij W. van der Louw
Berkel en Rodenrijs

Lidmaatschap:
De contributie bedraagt per jaar min. f 50,-, (voor leden in het buitenland f 70,-) te storten op rek. nr. 65.82.12.125 van de ING-Bank te Waddinxveen, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Boskoop.

Reeds verschenen nummers
kunt U, zolang de voorraad strekt bestellen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, tel.: 01820-34283, tegen onderstaande prijzen:

Losse nummers (inclusief portokosten) t/m jaargang 1991 f 7,50, over te maken aan de penningmeester.
Vanaf jaargang 1992 f 12,50 (inclusief portokosten); themanummers 40/45, Ned.-Indië 41/ 42 en 75 jaar MLD f 15,00 (inclusief portokosten); jubileumboek 25 jaar, f 38,00 (inclusief portokosten).
Enveloppen Nederlandse schilders van militaire taferelen f 8,00 per stuk (inclusief portokosten) overmaken op postgiro 31 41 628 t.n.v. H. Muller te Breda. Verkrijgbaar zijn de nrs: 2 (W.C. Staring), 3 (J.W. van Oorschot), 4 (A.M. Luyt), 5 (H.M. Krabbé) en 6 (W.P. van Geldorp).

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

28e Jaargang nummer 4 - oktober/december 1994

INHOUD

Dr F. Snapper:
De bedreiging van Nederland door Duitsland in de lente van 1918

C.F.C.G. Boissevain:
Uit het dagboek (1830-1835) van kapitein Testas (2)

Kl. Sierksma:
Reglement op de wagten tot defensie in de dorpe van de Muiderberg - 1785

F.L. Baron van Hogendorp:
Een korte historiografie van de Balkan

Drs A.P. Witlox:
Luitenant-generaal Bernardes Cornelis Johannes Baron Dibbets (RMWO)

William Jeronimus:
De Hertog van Saksen en de Nassause troepen te Quatre Bras

Mr C.J.M. Kramers:
Het ijzeren gordijn langs onze zuidgrens 1915-1918

Bestuursmededelingen:
Notulen van de 28ste Algemene Vergadering, gehouden in het Militaire Luchtvaart Museum te Soesterberg op zateredag 12 november 1994; Jaarrede van de Voorzitter; 1e opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst van november 1994

Boekenwijzer.

Op de voorkant: Hr. Ms. Kanonneerboot Flores. Tijdens de tweede wereldoorlog onderscheidde deze zich bijzonder in de Middellandse Zee en in 1944 tijdens de landingen in Normandië.

Dr F. SNAPPER

De bedreiging van Nederland door Duitsland in de lente van 1918

Op 9 april 1994 hield de heer J.H.J. Andriessen voor Mars et Historia een interessante lezing over het laatste grote Duitse offensief tijdens de Eerste Wereldoorlog. Op 21 maart 1918 ontketenden de Duitsers het offensief dat aanvankelijk zeer succesvol was. Dit offensief was zeer zorgvuldig voorbereid door de Duitse kwartiermeester-generaal, kolonel-generaal Erich Ludendorff aan wie door de chef van de Generale Staf, veldmaarschalk Paul von Hindenburg de vrije hand was gelaten, ofschoon de Duitse keizer Wilhelm II, de "oberster Kriegsherr" tegen dit offensief bedenkingen had.[1]

Tijdens de discussie vroeg ik de heer Andriessen of tijdens dit offensief Duitsland Nederland had bedreigd. Volgens Andriessen was dat niet het geval geweest.
Op 21 maart had er nog iets anders plaatsgevonden. Nadat de vorige dag de Verenigde Staten van Amerika beslag hadden laten leggen op de Nederlandse schepen in Amerikaanse havens, werden op 21 maart de Nederlandse schepen in de Britse havens in beslag genomen. Dit gebeurde om de aanzienlijke verliezen, toegebracht door de Duitse duikboten aan de Koopvaardijvloten van beide landen, te kunnen aanvullen.
Dit had grote verontwaardiging in Nederland veroorzaakt. Tegen Duitsland had Nederland ook ernstige grieven, waaronder het torpederen van Nederlandse koopvaardijschepen door Duitse duikboten. Hoe hoog ook de verontwaardiging in Nederland, nu eens tegen de geallieerden dan weer tegen de Duitsers kon oplaaien, de Nederlanders wensten bovenal de neutraliteit te handhaven.
Eind zomer 1916 had Duitsland nog enig ontzag voor Nederland. Zo verklaarde Ludendorff, naar aanleiding van plannen om toen reeds een onbeperkte duikbootoorlog te beginnen, op 30 augustus 1916: "Nur mit den tiefsten Bedauern konnten wir uns nicht für die uneingeschränkten Führung des U-bootkrieg aussprechen, da es nach Urteil des Reichskanzlers den Krieg mit Holland und Dänemark möglicherweise zur Folge haben würde; wir hatten zum Schütz gegen beiden Staaten nicht einen Mann zur Verfügung. Sie waren in der Lage, mit ihren zwar nicht kriegsgewohnten Armeen in Deutschland einzurücken und uns den Todesstosz zu geben. Wir waren besiegt worden, noch bevor die von der Marine in Aussicht gestellte Wirkung des uneingeschränkten U-Bootkrieges eingetreten wäre"[2].
De Duitse legerleiding liet het hier niet bij zitten en liet verdedigingswerken aan de Nederlands-Duitse grens aanleggen. Dit verwekte onrust in Nederland, hetgeen voor de Duitsers niet verborgen bleef. Dientengevolge overhandigde de Duitse zaakgelastigde op 28 oktober 1916 het volgende vertrouwelijke memorandum aan de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken: "Dem Staatssekretär der auswärtigen Angelegenheiten ist gemeldet worden dasz die Konzentration deutscher Truppen an der holländischen Grenze in Niederländischen Militär- und Regierungskreisen starken Befremden erregt haben. Die Deutsche Oberste Heeresleitung hat darauf den Staatssekretär mitgeteilt, dasz von Truppenkonzentrationen an der niederländischen Grenze keine Rede sei. Es handele sich zur Zeit an der niederländisch-deutschen Grenze um Erkundigungen und vorbereitenden Masznahmen für Verteidigungsstellungen. An einzeln Stellen der niederländisch-belgischen Grenze östlich Antwerpens wurde an Stellungen gearbeitet"[3].
Voorts werd in december van dat jaar het Roemeense leger door Duitse en Oosten-

rijks-Hongaarse troepen beslissend verslagen. Hierdoor kregen de Duitsers de mogelijkheid om reserves te vormen. En op 1 februari 1917 kondigde Duitsland de onbeperkte duikbootoorlog af. Naar aanleiding hiervan schreef de opperbevelhebber van de Nederlandse Land- en Zeemacht, generaal C.J. Snijders in een nota van 5 februari aan de tijdelijk voorzitter van de raad van ministers, P.W.A. Cort van der Linden onder meer: "De zich uitbreidende en gaandeweg meer volledig ingericht wordende Duitsche versterkingen langs onze oost- en zuidgrenzen acht ik niet bepaald eene rechtstreeksche bedreiging onzer veiligheid, maar de aanleg daarvan bewijst in elk geval, dat aan Duitsche zijde een aanval van uit, of over, ons land niet uitgesloten - wellicht zelfs waarschijnlijk - wordt geacht. De toenemende belangrijke verzamelingen van Duitsche troepen nabij ons grensgebied, onder welke troepen ook artillerie, pioniers en pontonniers zijn gemeld, beteekent - wat ook de oorspronkelijke bedoeling hunner aanwezigheid moge zijn - in elk geval een feitelijk en onmiddellijk dreigend gevaar bij ieder ernstig incident, dat zich mocht voordoen en de Duitschers tot handelend optreden tegen ons mocht nopen"[4].

Reeds spoedig daarna deed zich dat dreigend gevaar voor toen de Duitse marineleiding ons land met maatregelen dreigde omdat het twee Duitse onderzeeërs, die in Nederlandse wateren voeren, had geïnterneerd. Terwille van de beknoptheid beperk ik mij tot de mededeling dat dit conflict, zonder Duits ingrijpen, tot een goed einde werd gebracht, omdat de Duitse keizer, Wilhelm II op een nota aantekende "Holland ist in Ruhe zu lassen"[5].

De onbeperkte duikbootoorlog had wel tot gevolg dat begin april 1917 de Verenigde Staten van Amerika aan Duitsland de oorlog verklaarden. Sedertdien nam het bondgenootschap dat tegen Duitsland en zijn bondgenoten vocht de naam "Geassocieerden" aan.

Wat Nederland betrof begon in de zomer van 1917 de Britse regering ernstig bezwaar te maken tegen de Duitse doorvoer van zand en grint door Nederland. Volgens de Duitsers waren deze materialen bestemd voor gewoon onderhoud van openbare werken in het door de Duitsers bezette België en Noord-Frankrijk. De Britten daarentegen waren van oordeel dat dit materiaal gebruikt werd voor oorlogsdoeleinden, zoals de bouw van bunkers. Aangezien de Nederlandse regering had geconstateerd dat de Duitse doorvoer van grint en zand in de loop van 1917 aanzienlijk was toegenomen, werd door haar een tijdelijk doorvoerverbod ingesteld dat van 15 augustus 1917 tot 1 januari 1918 zou duren. Onder Duitse druk werd echter op 14 september toegestaan dat Duitsland tot het eind van het jaar nog 370.000 ton zand en grint mocht doorvoeren, welke hoeveelheid zou worden gekort op de in 1918 door te voeren materialen. Maar op 20 september eisten de Britten dat alle doorvoer van grint, zand en steenslag zou worden stopgezet. Indien Nederland niet aan die eis zou voldoen dan zou het telegraafverkeer van Nederland met het buitenland, via Britse kabels, worden stopgezet. Op 2 oktober werd deze maatregel inderdaad ingevoerd. Op 7 februari 1918 werd deze maatregel weer opgeheven omdat toen de Nederlandse regering doorvoer van grint en zand had stopgezet er van uitgaande dat voor 15 maart een bevredigende regeling tot stand zou komen[6]. Het lukte de Nederlandse regering niet op 15 maart een dergelijke regeling tot stand te brengen en op 20 maart liet generaal Ludendorff, nog voordat het hem bekend kon zijn dat Nederlandse schepen door de Amerikanen in beslag waren genomen, het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken (Auswärtige Amt) weten dat de volgende eisen aan Nederland moesten worden gesteld:

"1. generlei beperking van de Nederlandse tonnage, welke op de Rijn en de Schelde verbindende tussenwateren in het Duitse belang voer

2. gebruik van de spoorlijnen Dalheim-Roermond-Hamont, Herzogenrath-Maastricht-Lanaeken en Roermond-Maastricht voor Duitse militaire transporten

3. gebruik van de Nederlandse waterwegen voor aan- en afvoer van legermateriaal

4. Voortzetting van de uit- en doorvoer van grint."[7]

Ook koningin Wilhelmina begreep dat nu de geassocieerden 135 Nederlandse schepen in beslag hadden genomen, de Duitsers als compensatie aan Nederland zeer zware eisen zouden stellen. Derhalve liet zij via de minister van Buitelandse Zaken, jonkheer J. Loudon de Duitse gezant in Nederland, F. Rosen, verzoeken aan Wilhelm II een telegram te sturen waarin onder meer werd meegedeeld "... que nous sommes fermement décidés á maintenir notre politique de stricte neutralité. Je maintiendrai".[8] Koningin Wilhelmina ontving op 23 maart het volgende antwoord van de Duitse keizer: "Ich freue Mich über deine feste Haltung in der schweren Lage, in welche Dein Land durch die englisch-amerikanische Vergewaltigung gestürzt ist, und danke Dir herzlich für Deine Mitteilung. Ich habe Deiner Treue gegenüber Deinem Volk und seinen groszen Überlieferungen stets fest vertraut. Auch Ich lege hohen Wert auf die Fortdauer und Pflege guter nachbarlicher Beziehungen zwischen Unseren beiden Regierungen. Die unerläsliche Vorauszetzung hierfür ist für Mich, dasz Deine Regierung keinerlei Maszнahmen zustimmt, auch nicht auf dem Gebiet der Wirtschaft und des Verkehrswesen, welche Deutschlands Lage in diesem schweren Kampf, den Wir mit Hilfe Gottes durchkämpfen werden, verschlechteren könnten".[9]
Alvorens hier op in te gaan is het nodig het volgende over de persoon van Wilhelm II mee te delen. Over het algemeen waren de Hohenzollerns allesbehalve ongelukkig met het feit dat zij geparenteerd waren aan het huis van Oranje. Zo was de moeder van Friedrich Wilhelm von Hohenzollern, die als keurvorst van Brandenburg mede de grondslagen legde voor het latere koninkrijk Pruisen en de bijnaam kreeg van de Grote Keurvorst, een kleindochter van prins Willem van Oranje die het begin van de Nederlandse opstand tegen Spanje leidde. Friedrich Wilhelm zelf trouwde met een dochter van de Nederlandse stadhouder Frederik Hendrik. Na de dood van Willem III, de koning-stadhouder, voerden de Hohenzollerns eveneens de titel van Oranje. Het lint behorende bij de hoogste Pruisische onderscheiding, het grootkruis van de Zwarte Adelaar, was een oranjelint.[10]
Keizer Wilhelm II heeft er op gewezen dat enige druppels oranjebloed door zijn aderen vloeide.[11] Ook verleende hij op 18 januari 1901 ter ere van het 200 jarig bestaan van het koninkrijk Pruisen de eremars van de Nederlandse Koninklijke Marine als "Präsentiermarsch" aan de Duitse Keizerlijke Marine. Reeds op 17 februari had hij dit voornemen in een telegram aan koningin Wilhelmina meegedeeld, waarin hij tevens aan zijn bewondering voor "Dem groszen Oraniergeschlechte" en admiraal De Ruyter uitdrukking gaf. Nog diezelfde dag beantwoordde koningin Wilhelmina telegrafisch de Duitse keizer. In dat telegram stond onder meer: "... und hoch erfreut bin Ich über die Verleihung unseres alten Ehrenmarsches an Deine Marine".[12]
Thans hangt in "Huize Doorn", waar Wilhelm II in 1941 overleed, het portret van de Nederlandse stadhouder Willem V.[13]
Uiteraard stond bij de Duitse keizer de Duitse belangen voorop. Maar hij probeerde zoveel mogelijk de Nederlandse belangen te ontzien.
Uit het telegram van de keizer van 23 maart kon men opmaken dat de Duitsers aan Nederland eisen zouden stellen. Deze werden op 31 maart als volgt geformuleerd:

"1. gebruik der Nederlandse waterwegen voor doorvoer van alle soort goederen

2. doorlating der 36 Duitse schepen, welke sedert het begin van de oorlog in Antwerpen lagen

3. inwilliging der Duitse wensen inzake de Rijnvaart

4. uitvoerconsenten voor Nederlandse producten van landbouw en veeteelt

5. credietverlening bij de betaling dezer waren

6. consolidering van de vlottende schuld

7. uitvoer van in Nederland opgeslagen en voor Duitse rekening gekochte goederen".[14]

Bij dit alles speelde de zand- en grintkwestie een belangrijke rol. Op 16 april seinde een wanhopige Rosen aan het Auswärtige Amt: "Das Ergebnis meiner gestrigen zweistündigen Unterredung mit Minister der auswärtigen Angelegenheiten ist der Eindrück, dasz die holländische Regierung es eher auf das Ausserszte ankommen lassen wird, als sich durch Drohung mit Gewalt zum Aufgeben ihrer bisherigen Grundsätze in Kiesfrage drängen zu lassen. Ich bin überzeugt, dasz hierzu kriegerische Masznahmen wie Besatzung niederländischen Gebiets notwendig sein würden."[15]
Maar reeds de volgende dag kon Rosen seinen: "Unsere Lage hat sich wesentlich verbessert durch die in der Presse gemeldete Anfrage der niederländischen Regierung in Berlin wegen Durchlassung von Getreideschiffen nach Amerika. Dies gibt uns ein wirksames Druckmittel in die Hand".[16] Generaal Ludendorff echter vond dat militair optreden tegen Nederland voor Duitsland geen gevaar opleverde. Op 18 april liet hij het Auswärtige Amt onder meer telegraferen: "Die Gefahr einer Verwickelung mit Holland vermag ich angesichts unserer günstigen und starken militärischen Lage nicht zu sehen".[17] Maar 19 april moest de legatiesecretaris bij het Duitse hoofdkwartier aan het Auswärtige Amt seinen: "Der Herr Reichskanzler will unter keinen Umständen Bruch mit Holland".[18] Maar van die burger trok generaal Ludendorff zich niets aan, want de legatiesecretaris moest op 20 april aan het Auswärtige Amt seinen: "General Ludendorff schreibt mir: Um für unsere Forderungen Holland den militärischen Druck zu erhöhen, habe ich 2 Divisionen nach Gent verlegt. Auch bin ich bereit weitere Kräfte gegen Holland zu versammeln".[19]
Diezelfde dag seinde Rosen naar het Auswärtige Amt dat hij middelen om druk uit te oefenen niet ontberen kan en hij voegt hier aan toe: "Inzwischen zeigt mir der Militärattaché einen Telegramm Oberster Heeresleitung, wonach als Demonstration gegen Holland 2 Divisionen in Gent zusammen gezogen werden und eine Division evtl. nach Antwerpen soll."[20] Maar op diezelfde dag werd Rosen bij Loudon geroepen die hem meedeelde dat de Nederlandse regering aan alle Duitse eisen tegemoet wilde komen behalve die de hoeveelheden zand, grint en steenslag betroffen. In het telegram aan het Auswärtige Amt waarin Rosen dit meedeelt seint hij onder meer: "Es bleibt somit nur die Durchfuhrfrage von Sand, Kies und Schotter übrig, und ich darf Euer Excellenz gehorsamst anheimgeben diese Frage nogmals auf ihrem meritorischen Wert zu prüfen. Ich hatte hierzu bereits die Befragung des Ltn. Hasslinger in Anregung gebracht, der als Vertreter des Chefs des Feldeisenbahnwesens Auskunft über die Frage erteilen könnte, ob das Erreichen nicht veilleicht die Bedürfnissen der Obersten Heeresleitung schon genügt und die Zusammenziehung von Divisionen gegen Holland nicht meht nötig erscheinen läszt."[21]
Op 22 en 23 april kwamen op het Auswärtige Amt alle betrokken instanties bij elkaar waaronder de vertegenwoordigers van de marinestaf en de Oberste Heeresleitung, waarin "... overeenstemming werd bereikt zowel over de aan Nederland te stellen minimumeisen ..." als over de daarbij aan te wenden pressiemiddelen. Aangezien op bevel van de Keizer onder alle omstandigheden een breuk met Nederland diende te worden vermeden, werd besloten dat geen ultimatum gesteld en met geen geweldmaatregelen gedreigd zou worden, welke tot oorlog met Nederland zouden kunnen leiden.[22]
Op 23 april had koningin Wilhelmina opnieuw aan Wilhelm II een telegram gestuurd dat als volgt luidde: "Mein Minister des Auswärtigen hat mir soeben Bericht erstattet über eine Unterredung mit deinem Gesandten, in die dieser aussergewöhnlichem Nachdruck die Wünsche Deiner Regierung in betreff der Durchfur vertrat. Da die Entscheidung in Deinen Händen liegt, komme ich im Vertrauen auf Deine freundschaftlichen Gefühle für mich und mein Land mit der Bitte, dasz Du Dich im Augenblick der Entscheidung dieser für uns

so hochernsten Frage in unsere Lage hineinzuverssetzen versuchst. Mit herzlichen Grüszen - Wilhelmina".[23]
Maar het antwoordtelegram van de Duitse keizer eveneens van 23 april luidde als volgt: "Ich danke Dich für Dein Telegramm, aus dem ich mit Befriedigung ersehen habe, welchen Wert auch Du auf der Aufrechterhaltung der freundschaftlichen Beziehungen zwischen unseren Ländern legst.
Zu meinem Bedauern musz ich jedoch feststellen, dasz von Deiner Regierung in zunehmendem Masze eine Haltung beobachtet wird, die Deutschlands Feinden mehr Entgegenkommen als uns erweist und nicht immer mit der Einhaltung strenger Neutralität in Einklang steht.
Ich hoffe daher, dasz Holland unseren gerechten, auf den bestehenden Verträgen fussenden Wünschen die erforderliche Rücksicht gewähren wird. Wenn Du Dich in meine Lage und in diejenige meines seit 4 Jahren um seine Existenz gegen fast die ganze Welt ringenden Volkes versetzest, so wirst Du - davon bin ich überzeugt - Deine Entscheidung im Sinne unserer Wünsche treffen. Mit herzlichen Grüszen."[24]
Uiteraard wisten noch koningin Wilhelmina, noch de Nederlandse regering dat Wilhelm II uitdrukkelijk geweldmaatregelen tegen Nederland had verboden. Vermoedelijk heeft men omstreeks 22 april bemerkt dat de Duitse troepen aan de Nederlandse grens, tengevolge van de in het telegram van 20 april door Ludendorff aangekondigde maatregelen, waren versterkt. Hoe het ook zij, op 22 april waren de minister-president, Cort van der Linden, de minister van Oorlog, jonkheer B.C. de Jonge, en generaal Snijders bijeen geweest, waarin de opperbevelhebber erop had gewezen dat in verhouding tot de buitenlandse legers het Nederlandse leger veel te weinig stalen helmen, gasmaskers, mitrailleurs en veldgeschut had. Zwaar veldgeschut ontbrak geheel. De minister-president was diep onder de indruk.[25] Een enkel voorbeeld ter illustratie. Het Nederlandse veldleger had vier divisies ieder van 18 bataljons infanterie met 36 stukken geschut. De talrijke Duitse divisies hadden negen bataljons maar ook 36 stukken geschut.[26] En al hadden de Duitsers op 23 april besloten een oorlog met Nederland te vermijden, op 25 april seinde een boze Ludendorff aan de rijkskanselier onder meer: "In der am 23. 4. in Auswärtigen Amt vereinbarten Anweisung an den Kaiserlichen Gesandten im Haag über die Durchsetzung unserer Forderungen vermisze ich die Orientierung, dasz hinter seinen Forderungen das Gewicht militärischen Machtmittel steht."[27]
Op 26 april kregen de Nederlandse ministers via de Franse gezant Allizé te horen "... dat de geassocieerde regeringen niet wensten dat Nederland met Duitsland in moeilijkheden zou raken, hetgeen betekende dat die regeringen er geen bezwaar tegen zouden maken als tegenover Duitsland een tegemoetkomende houding werd aangenomen."[28]
Dit behoeft ons niet te verbazen want het voorjaarsoffensief verliep voor de Duitsers toen zeer gunstig en de geassocieerden konden toen geen man missen. Het zou voor hen onmogelijk zijn geweest Nederland te hulp te komen. Toch achtte de Nederlandse regering het oorlogsgevaar nog niet geweken en die avond had er een bespreking plaats tussen minister De Jonge en generaal Snijders. Tijdens dit gesprek heeft de generaal tegen de minister gezegd dat de verdediging van Nederland doelloos was. De minister was zo verontwaardigd dat hij de generaal wilde ontslaan, hetgeen de koningin voorkwam.[29]
Uiteraard was een uitgebreide notawisseling tussen minister en generaal het gevolg, die ik heb behandeld in mijn artikel "De gevechtswaarde van de Nederlandse landmacht in de periode 1914-1918 en in 1940".[30] Toch is het noodzakelijk hier enige mededelingen te verstrekken betreffende de militaire situatie van Nederland in 1918.
Zou men de vele militairen aan wie in de periode 1914-1918 verlof was verleend weer hebben opgeroepen dan zou de Nederlandse krijgsmacht ruim 400.000 man hebben geteld.
Het operatief orgaan, het veldleger, telde ongeveer 125.000 man. Achter de Nieuwe Hollandse Waterlinie lag de kringstelling Amsterdam waar een fortenlinie de accessen verdedigde. Uit de nota van generaal Snijders van 24 mei blijkt dat erin totaal 241

Duitse divisies zouden zijn. Daarvan zouden er 120 het westelijk front verdedigen en 24 elders zijn ingezet. Er zouden derhalve 96 divisies voor offensieve ondernemingen beschikbaar zijn.[31]
Aangezien Ludendorff meedeelt dat aan het voorjaarsoffensief 70 later 80 divisies deelnamen[32] zouden Duitsers aan het westelijk front 190 tot 200 divisies hebben. Uit een andere bron is bekend dat in mei er 200 Duitse divisies in Frankrijk waren. Generaal Snijders schrijft in zijn nota dat hij het mogelijk achtte dat de Duitsers met een strijdmacht van 20 tot 25 divisies Nederland zouden aanvallen. Dit lijkt wel wat veel. Immers met 200 divisies aan het westelijk front en 24 elders blijven van de 241 divisies slechts 17 divisies over. Maar mijns inziens waren 12 Duitse divisies voldoende om het Nederlandse leger in 1918 tot capitulatie te dwingen. Immers toentertijd konden bepaalde terreinen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie niet worden geïnundeerd. Wel lagen daar forten, maar daar had het zware Duitse geschut geen moeite mee, waarna de Duitse infanterie de Nederlandse stellingen konden doorbreken. Ook de forten van de stelling Amsterdam zouden onder het geweld van het Duitse zware geschut bezwijken, waarna de Duitse troepen via de accessen zouden kunnen oprukken.
Overigens heeft de keizer zich op 27 april zeer afkeurend uitgelaten over de voorbereidingen van de Duitse generale staf om gewelddadige maatregelen tegen Nederland te nemen.[33]
Het behoeft geen verwondering te wekken dat de Nederlanders, na de mededeling van Allizé, in de loop van mei tot overeenstemming met de Duitsers kwamen betreffende de doorvoer van zand, gerint en steenslag.[34]
Maar in diezelfde maand ontstonden tussen Nederland en Duitsland nieuwe moeilijkheden doordat Britse vliegtuigen via Zeeuws-Vlaanderen naar Zeebrugge en andere Belgische plaatsen vlogen.
Naar aanleiding van het bombarderen door Britse vliegtuigen van een werf in Brugge liet Ludendorff onder meer aan het Auswärtige Amt het volgende seinen: "Holland darf sich nicht einbilden, dasz es die Pflicht der Neutralität uns gegenuber ausreichend erfüllt, wenn es auf die englischen Flieger schieszt. Es musz von England fordern, dasz den Englischen Fliegern den Weg über holländisches Gebiet hinweg strengstens verboten wird und, wenn es der Gewalttätigkeit der Engländer gegenüber seine Rechte nicht wahren kann, die Beziehungen abbrechen oder den Krieg erklären."[35] Ook in dit geval heeft keizer Wilhelm II in zekere mate Nederland beschermd. In een telegram van de "Legationsrat von Grünau" bij het hoofdkwartier aan het Auswärtige Amt staat: "Seine Majestät lassen Euere Exellenz bitten, ganz beruhigt zu sein. Er werde unter keinen Umständen zulassen, dasz gegen Holland überhaupt etwas geschieht... keinenfalls aber dürften wir uns durch eine Vergewaltigung Hollands ins Unrecht setzen".[36] Dit is een merkwaardige uitspraak van een keizer die toestond dat de Belgische neutraliteit werd geschonden. Op zichzelf is het juist dat het schenden van de Nederlandse neutraliteit een onrecht zou zijn dat moest worden vermeden. Hieruit blijkt dat Wilhelm II toch een zeker rechtsgevoel bezat. En heel misschien hebben die paar druppels oranjebloed toch gekropen waar zij niet konden gaan.
Uiteindelijk is Wilhelm II naar Nederland moeten uitwijken. Hierbij heeft Von Hindenburg een belangrijke rol gespeeld.

Noten:

1. Encyclopaedia Britannica (32 dln; Chicago, 1985) XX, 93.
2. E. Ludendorff, Meine Kriegserinnerungen (Berlin, 1919) 190.
3. C. Smit, Bescheiden betreffende de Buitelandse politiek van Nederland, 1848-1919. Derde periode 1899-1919. vierde deel 1914-1917 ('s-Gravenhage, 1962), Rijksgeschiedkundige Publicatiën 109 (RGP 109) nr. 652.
4. C. Smit, Bescheiden, vijfde deel, eerste stuk 1917-1919 ('s-Gravenhage, 1964) VRGP 116, nr. 5.
5. C. Smit, Tien studiën betreffende Nederland in de eerste Wereldoorlog (Groningen, 1975) 21.
6. C. Smit, Nederland in de eerste Wereldoorlog (1899-1919) (3 dln.; Groningen. 1971-

1972)III, 45-47.
7. Ibidem, III, 77.
8. C. Smit, Bescheiden, Achtste deel, eerste stuk. Buitenlandse bronnen 1917-1919 ('s-Gravenhage, 1973) (RGP 145)nr. 110.
9. RGP 145, nr. 112.
10. Vriendelijke mededeling van Dr. Ph.M. Bosscher.
11. H.J. Scheffer, november 1918. Een revolutie, die niet doorging (Amsterdam, 1968)64.
12. Reichsanzeiger 17 januari 1901.
13. Vriendelijke mededeling van de heer J.H.J. Andriessen.
14. C. Smit, Nederland in de eerste Wereldoorlog, III, 78.
15. RGP 145, nr. 126.
16. RGP 145, nr. 127.
17. RGP 145, nr. 128.
18. RGP 145, nr. 129.
19. RGP 145, nr. 130.
20. RGP 145, nr. 132.
21. RGP 145, nr. 135.
22. RGP 145, nr. 142, noot 1.
23. RGP 145, nr. 137.
24. RGP 145, nr. 138.
25. S.L. van der Wal, Herinneringen van Jhr. Mr. B.C. de Jonge (Utrecht, 1968)40.
26. Ludendorff, 106.
27. R.G.P. 145, nr. 142.
28. C. Smit, Nederland in de eerste Wereldoorlog, III, 81.
29. Van der Wal, 41-44.
30. F. Snapper, "De gevechtswaarde van de Nederlandse landmacht in de periode 1914-1918 en in 1940", in: Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf, Deel 3 ('s-Gravenhage, 1980)33-34.
31. RGP 116, nr. 523.
32. Ludendorff, 468.
33. RGP 145, nr. 146.
34. C. Smit, Nederlanders in de eerste Wereldoorlog, III, 83.
35. RGP 145, nr. 152.
36. RGP 145, nr. 162.

C.F.C.G. BOISSEVAIN

Uit het dagboek (1830-1835) van kapitein Testas (2)

De periode augustus 1831 tot oktober 1831

24

Den 2de Augustus: Wanneer de Trom, en Hoorn, ons tot het Zo lang gewenscht, voorwaards, onZen tien daagschen veldtocht riep, onZe eerste dagmars was oover Rijthooven, Bergeijk, de Vitterijt, tot op een groot Heijveld bij het Postelsche Bosch, waar wij met de geheele derde Divizie vereende hier bleeven wij, voor veelen het eerst van ons leeven op Bivak, niet licht vergeet ik dit toen voor mij noch vreemd Schouspel, een ganze DiviZie, rondom Bivak vuuren in een Stik duistere nacht, op een Heijveld vereend te Zien, hierbij het denkbeeld, dat wij den volgende dag, misschien, reeds den vijand, Zouden ontmoeten, en veelen welke tans, om, en naast mij laagen, of wellicht ik zelfs (want wien vergeet Zich Zelfs) den aavond van den volgende dag, niet meer Zoude beleeven, deeZe gedachten waaren voor een Nieuw Bakke Soldaat, dien alle Dierbare betrekkingen achter liet, voor waar niet geschikt om een aangenaame nacht door te brengen. hier bij de koude neevels, welke des morgens vroeg, den Bivacqeerende, door

25

hun koud vocht koomen wekken. dit alles tesaam genoomen is Zeeker de oorZaak dat niemand die eens van het Bivak de proef heeft gehad, naar een tweede verlangd.

Van een andere Zijde beschouwd, waaren wij echter zeer tevreeden, voorwaarts te gaan, daar dit ons toen toescheen, het eenig middel te Zijn, om een eijnde te maaken, aan dien ongelukkigen twist, welke ons Vaaderland in Zwaare rampen wikkelde, en ons!

Zo lang van Onze geliefde Panden, en Haardsteede ver wijderd hield: – Aurora bij Haar ontwaaken vond den morgen van den 3de ons op het Bivak, dien dag ging de tocht, oover Postel, de Abdij van dien naam, naar Arendonk, waar wij weeder Bivacqeerde, na oover een mars van vier uuren, door gestaadige omweegen, en acht doorgebracht te hebben: den 4de oover

26

Rethij, Dessel, tot het Stedeke Mol, waar wij weederom Bivacqeerde: Den 5de al weeder verder oover Baalen, Olmen, Oostham, naar het Stadje Beeringen. een quart uur van daar ontmoeten wij de eerste vijandelijke posten, en hoorden wij de eerste Schooten en de Lijdsche Studenten jaagers, Welke de voor hoede onZer tweede Brigade uit maakte, drongen de Zelve tot in het Stadje terug. hier werd uit de huizen geschooten, waardoor een dier Heeren gedood werd. doch op het naaderen der geheele Colone trok den vijand ooverhaast terug: den Volks haat gevoegd bij de lust tot Wraak! van een uit de huizen beschooten Zijn den troep, hier bij het herdenken, aan Brussel, Lier, Antwerpen, en booven al de gedachten van een teegens Zijn Kooning oproerig Volk te berechten, deed een bijnaar

27

billijke, doch altans, verschoonbare wraak, dit Plaatsje ondervinden, de inwooners, met het best dat Zij be Zaaten, en door een kwaad geweeten misschien gedreeven, hadden bijnaar allen de Stad verlaaten, dit verergerde noch de Zaak want nu moesten de Huizen open ge brooken om te doorZoeken, waardoor veel ont haavend werd: Eeten, en Drinken was echter de grootste en Zeer welkoomen buit, de Taafels Stonden gedekt, het eeten was bereijd, het geen Zeer te pas kwam, voor troepen welke reeds vier daagen op marsch waaren geweest: Ons Batailjon trof het echter Slegt, want moest door de Stad noch een halfuur verder, waar wij op Bivak kwaamen, en waar wij een ! dag rust Zouden hebben. Zo lang ik echter op dee Ze Wereld Zal blijven bestaan verlang ik niet weeder

28

naar Zulk een rust dag, alles ging wel, Zelfs tot den aavond, in ongestoorde rust vlijde de meeste Hunne vermoeide leeden, op het Strooleeger needer, en hoewel er reegen viel Sliepen de meesten in:

Omstreeks elf uur wekte ons op eens een woest geschreew, van op, op, Brand, brand, in waarheid er was brand in de Stad ontstaan, in de Paarden Stal der Brigade, heevig woede de Vlammen, ik werd onder orders van den Kapitijn van de Pall, met vijftig Man gekommandeerd, om meede den brand te helpen blusschen. ongewaapend marcheerden wij dan daar naartoe, op weg kwam ons Batterij No. 8 welke in de Stad geplaatst was, ooverhaast voor de vlammen wijkende teegen: ik wil niet ont kennen ik Zeer verheugd was, mij

29

aan de Poort koomende Contra order kreegen men wist toen de oorZaak van den brand noch niet, en eeven min of het Soms een list des vijands was, en dan ongewaapend in de duisternis, was niet aangenaam, ons Batailjon was intusschen onder de waapenen gekoomen, en wij hadden in de dikke duisternis veel moeite om het Zelve te rug te vinden. de eluminatie, van negen brandende HuiZen hielp ons echter teregt. toen marcheerden wij tot op een uur van Beeringen af naar den kant van Koertsel, in alle Stilte en met de meeste om Zichtigheid, eijndelijk kwaamen wij op een beboud land, dat van den Reegen door weekt was, op Bivak. alle Stroo ont brak hier. des morgens gaf dit een Sterke uitdamping der grond, Zo dat reeds om half drie, een ieder door de koude gedreeven op de Been was, nu moesten wij

30

weeder naar ons oud Bivak bij Beeringen terug, waar ik noch twee Vlesschen Wijn vond welke wij daar daags tevooren hadden begraaven, en welke nu hoogst welkom waaren. wij hielden hier nu rust, tot den 7de marcheerden wij weeder door het ont haavende Stadje, en hoe wel een Belgische plaats, zo ben ik verzeekerd, er weinigen van ons door doortrokken zonder een weemoedig oog op al die ellende (de nootwendige gevolgen des oorlogs) te slaan. wij gingen nu weeder oover Schielen, Lummen, Wisterik, tot aan het Stadje Herk, waar wij een half uur van daar bivacqeerde, onder weg hadden wij een Sterk vuur gehoord, daar den bevelhebber van Maastricht den generaal Dibbits een uitval had gedaan, teegens den middag begon weederom een hevig vuur,

31

doch nu slechts een halfuur van ons een van daan Vriesch Batailjon dat naar den kant van Kermt op bivak Zoude koomen werd door de Belgen aangetast: wij kreegen order om tot ondersteuning toe te snellen, doch pas opgebrooken kreegen wij contra order, de duisternis maakte eijnde lijk een eijnde aan het gevecht, het Vriesch Batailjon had Zich teegens een groote overmacht, echter goed Staande gehouden, doch ook noch al geleden, de vijand was echter ook niet geweeken, wij kreegen in dien omtrek dien dag ons tweede bivak pas eeven ingesluimerd, hoewel het reeds laat in den nacht was, Zo wekte ons eenige Schooten van op elkander Stootende patrouljes, verder bleef het dien nacht rustig. de Trom wekte ons den morgen van den 8st vroegtijdig, nu ging het op Kermt aan, de dooden kenmerkte de plaats van het gevegt van den voorigen aavond,

32

Niet lang daar na Stooten wij ook op den Vijand welke Zo het Scheen daar Stand wilden houden, oover en weeder Schaarde men zich in Batailje, bijde met een linie Tirailjeurs voor Zich, welke ook al spoedig een (doch Zwak) vuur oopende. de Vijand trok langzaam terug, voor Zeeker om eene betere Stelling in te neemen, aan den andere kant der naar Luik gaande weg: een Sectie Artiliri, van ons was achter het Dorp omgetrokken, en op de flank des Vijands op deeZen weg geplaatst, deeZen weg ter weeders Zijde met hout be Zoomd, bedekte dee Ze Stukken voor het geZicht, tot dat men Zich op den weg bevond, de Belgen nu dwars oover deeZen weg retireerend, werden op eens, door twee Blikke dooZen begroet, waar door er in de twintig dood op de plaats bleeven, dit verwekte een dus daanige Schrik onder Hen, dat er een algemeene, en verwarde vlucht uit ont stond. wij vervolgden Hen, oover Kuringen, tot aan de

33

Stad Hasseld, waar om heen wij Bivacueerde. Intusschen vervolgde onZe Dragonders, en een Sectie Artiliri hen op den voet, waar door eene volkoomene Neederlaag, den roemrijken dag bekroonde: de verwarring onder het Corps van den generaal Deine was Zo groot, dat dien dag zes Stukken geschut, al de Bagage, en een wel voor Ziene Regements Kas, in handen der onZe viel, en waaren ook veele gevangenen gemaakt, die twee eerste Kanon Schooten mag men vijlig als de oorZaak, der neederlaag beschouwen, als meede dat wij na dien dag, nimmer iets meer van het Corps van Deine gezien hebben, daar allen de waapenen hadden weggeworpen. de 10de braaken wij weeder op Hasseld door, oover Alken, Kortenbosch, tot Sintruien, den weg was noch met gebrookene Waapenen en weg geworpene Kleeding Stukken als bc Zaaid. eenige dooden laagen ook noch hier en ginds doch meer Paarden en gebrookene Voertuigen.

34

Te St. Truijen kreegen wij ons eerste nacht quartier, het is een waarlijk genoeglijk gevoel, op een goed Bed te liggen, na dat men eenige daagen ge Bivacueerd heeft, en veel vermoeijenis heeft gehad: Den 11de vertrokken wij weeder van daar, oover Hal, Dormal, Orsma, Hakedonk, de stad Tierlemon, daar waar twee onZer Kompagnien de wacht bij de Baterij No. 8 kreegen. de twee anderen hadden weeder nacht quartier in de Stad. ik was van diegelukkigen die de Wacht hadden: Teegens den aavond begon een vrij leevendig wel onderhouden, en met Kanon Schooten doormengd Vuur: op de hoogte van Boutersam. eenige karren met gekwetste kwaamen terug, de tijding meede brengend van het Sneuvelen van den Ooversten Valkenburgh, der Grooninger Jaagers.

35

Dit vuur hield tot laat in den avond aan, Zonder dat een der Partijen veel voordeel behaald had, den nacht scheide ook hier het gevecht.

Den 12 de braaken wij weeder vroegtijdig op, en vervorderden onZen Marsch door Boutersum, waar de gesneuvelde van den voorigen aavond noch onbegraaven laagen: alras ontmoete onZe voorhoede den Vijand, van weeders Zijde al tiraljeerend trokken wij voorwaards op Grootebeek, Waaterzee, Gerbelo. hoeverder koomend hoe meer ook het vuur vermeerderde dien dag werd het Paard van onZen Kroonprins onder Hem dood geschooten: - nu een hollen weg doorgetrokken Zijnde, Zaagen wij op eens de Schoone Stad Leuven voor ons in de laagte liggen, een waarlijk Schoon ge Zicht leeverd die Stad van den kant der Peltenbergh op. het Tiraljeursvuur was opgehouden. Een Belgies Parlementair was reeds naar den Prins, om te onder handelen.

36

Dus wij Leuven reeds ons dachten, temeer noch daar men ons op een duizend Passen van de Stad deet halt houden, de Geweeren aan Rotten zette, en men ons de rust, vergunde: – Den een Zat dus zijn Pijp te rooken een ander Zijn Braad of wat hij had te eeten een derde, dronk zijn Oorlam, een vierde vlijde Zich tot rust needer, en niemand verwachte er dien dag meer Zoude gevochten worden, toen wij op eens, uit naar gisch! Zestien Stukkenge Schut, van onderscheiden Caliber begroet werden: alles! als door een Magneetischen Schok getroffen, liep bij het Geweer, der Belgen Geschut, tot ons Geluk Slecht gericht, wierp ons alleen de Koogels oover het Hoofd. Slegts een Tamboer van ons, werd de Trom, en een ander de Trom stokken, van voor het lijf, weg geschooten, met klijn Geweer.

37

hier niets kunnende uit richten, Zo trokken Wij langsaam terug, tot in een hollen weg, toen wij op eens, door een vluchtend Batailjon Grooninger plattelands Schutterij, onder den toenmaals noch Majoor Zijnden Kobus van Kalchren ooverstroomd werden, Zoodanig dat de eerste, en tweede Kompagni daar wij met den linker vleugel aan het hoofd marcheerden eenige oogenblikken, twee Grooningers, teegens een eigen Schutter konden tellen, de derde, en meer noch de vierde. Kompagni. daar van bevrijd blijvend, altans meer als de andere. Zo geraakte ons Batailjon in tweeen gescheiden, het eene gedeelte onder den Majoor, aan den voet van den Peltenbergh, het ander gedeelte

onder den Kapitijn van de Poll, beZijde den hollen weg, en werd daar door den Generaal Zelfs, tot dekking van een Sectie Artiliri geplaatst, het was van Batterij No. 8, Luitenand

38

Pafferat, het Kanon vuur bleef een drie quart uurs heevig aan houden, veelen Zaagen wij regts en lings, Zelfs achter ons dooden, of verwonden, het Tirailjeur vuur was ook hier en daar weeder begonnen, waar daar een Man van ons, een Koogel door het been kreeg, doch ook met dit kwam ons Batailjon er verderheelshuids af: andere Batailjons leeden veel, hoewel Zij vlak naast ons Stonden, en wij eeven veel gevaar liepen. Eijndelijk door tusschen komst, der verwenschte Franschen, kwam het tot onderhandelen, en eijndelijk tot Schikking, den volgenden dag, zouden wij Leuven binnentrekken, en dan moest met kleene dag marsschen onZe terug tocht beginnen. de Belgen trokken in dien tusschentijd af, en wij bleeven dien verdere

39

dag en nacht, voor de Stad op Bivak, daar wij lang hadden moeten rusten, Zo ging een ieder met gerepte Handen en greetige Oogen tot het berijden van Zijn maal oover, bijnaar was dit klaar, toen op eens een heevige los barsting, veroorZaakt door het in de lucht Springen van een Belgische Kruid Kar, Zo als wij laater vernaamen, een ieder bij het Geweer deed loopen: tot Onze Ratjetou te rug keerend was alles in de dunne Blikke Keetels verbrand, dus een Stuk droog Brood het voor dien dag moest afdoen:– Hier was het de eerste rijze van mijn leeven, dat ik eerst regt in Staad was mij Zelve en in het geheel Menschen te leeren kennen, ik maakte er uit op dat het alle geen Koks zijn dien lange Messen draagen, en dat veelen denken liever hard geblaaZen dan den Mond gebrand, en voor het algemeen dat den Mensch aan alles wend hoe eijselijk het ook mach Zijn altans ik

40

ik voor mij, omringd door dooden, Sommige half, andere in het geheel niet begraaven, Sliep ik op een Stroowisch onder het Starren dak gerust in, en Sliep door tot den morgen van den 13de

Alles kwam weeder vroegtijdig in beweeging, en wij begonnen onZen intocht binnen Leuven, een waarlijk fraaije Stad en vooral het Stadhuis, waar noch de verdorde Vrijheids Boom stind van het voorige jaar, wij trokken de stad door tot aan de Brusselsche Poort waar wij op een oud vervallen Bolwerk Bivacueerden, tot den 14de toen wij onZen treurigen te rug tocht begonnen. Zo dicht bij Brussel dat broeinest van onZen heeden daagsche rampen, en eevent wel ook niet binnen die Stad te moogen trekken, verwekte een waarlijk haatelijk gevoel, door een Fransch Observatie Corps op den voet gevolgt, onverrichter Zaaken te rug te moeten keeren, men moet dien toestand

41

ondervonden hebben, om het grievende daar van regt te gevoelen! Wij gingen dan! – Dien dag oover Gerbelo, Water Zee, Boutersum, tot Needer Velp, waar wij weeder op Bivak kwaamen. – Den 15de oover Vertijk, door Tierlemon waar wij buiten de Stad tot den 16de Bivacueerden; toen oover Hakedonck, Orsma, Dormal, Hal, tot in de Stad Sintruien, waar wij voor de tweede maal nacht quartier kreegen tot den 17de toen oover Kortenbosch, Alken, naar Zonhooven, en Genk, waar wij weeder nacht quartier Zouden krijgen, doch daar aan koomend vonden wij die Dorpen al beZet, en moesten uit dien hoofden noch een groot eijnd weegs verder, tot de gehuchten de Winterslag, hier kreegen wij nacht quartier tot den 20st het was daar Zo oovervol, dat wij met tien Officiren, en tien man in een Huis moesten liggen, Zelfs moesten kooken, en op den grond Slaapen; den 20st gingen wij oover Peer, Klijn Broogel,

42

Hert, langs oover Pelt, op Needer Pelt, waar wij nacht quartier kreegen, tot den 21st toen oover Achchel, het laatste Belgies Dorp waar wij door trokken, op Leende Strijp Leende en Hees, welke bijde Dorpen onZe eeste Kantonementen uit maakte, na den Belgischen Veldtocht, hier bleeven wij tot den 16de October.

KL. SIERKSMA

Reglement op de wagten tot defensie in de dorpe van de Nuyderberg - 1785

(Vgl. Mars et Historia XXVIII 1 -1994 jan/mrt- pgs 45-46)

Zo ras er eenige vijandelijke Troupes herwaarts in aantogt zijn, of zig berijds in de nabuurschap van ons district bevinden, zal men elkander getrouwelijk daar van verwittigen.
Voors zullen de officieren als dan door met de trom allarm te laten slaan, ofte alzulke andere middelen, als hun daar toe naar tijds omstandigheeden gereedelijkst zullen voorkmen, de verdere manschap oproepen, en op de gweoone Exercitie plaats convoceeren.
De Manschap aldaar vergadert en onder de Wapenen gebragt zijnde, zullen de officiers aldaar onderling en zo veel mogelijk met algemeen overleg de beste middelen beraamen, ter defensie van ons district, en der huizen, persoonen en goederen in het zelve leggende en zig bevindende. Voornamentlijk zullen de officiers bij dusdaanige gelegentheeden, zig zo veel mogelijk naauwkeurig informeeren, van waar en langs welke weg de vijandelijke troupes staan te komen.
Dit zoude waarschijnlijk zijn:
- of van de kant van Naarden langs den dijk; of langs de kade bij 't strand;
- of van de kant van Naarden langs de vaart; of langs de Keeverdijk.

In het eerste geval. Zou de eerste en voornaamste post van Defensie moeten zijn, op den hoek van de dijk agter de kom van de Plaats Wisseloordt, alwaar men zig door het opwerpen van aarde als anderzints zo veel doenlijk zoude moeten verschansen, en de vijand den doortogt beletten; teevens een andere post leggende aan de hoek der bossen daar de Kaa begint, ten einde van het land van de Heer Daniël Crommelin; ter wijl men onderstelt dat de landerijen, zo in de Buijten Dijken als in de Zuijdpolder geinundeert zoude zijn, om de tussen passage te beletten. De Commandeerende Officier zoude met het grootste Gedeelte der manschap, de Hooftpost op den dijk moeten bezetten, ondersteunende de andere post, in geval bespeurende dat de meeste magt des vijands langs de kaa afkwam.
In het tweede geval. de Tweede post van defensie zal moeten zijn aan de Hakkelaarsbrug, alwaar als minder geexponeert, een minder officier met tien a twaalf man zoude behoren geposteerdt te worden om den vijand den doortogt te beletten.
Dog in 't generaal zoude de gewoone exercitieplaats de vergader plaats zijn, om de manschap derwaarts te doen marcheeren, alwaar men verneemt dat de vijand in aantogt is, moetende in alle gevallen zorgvuldig gepatrouilleerdt worden, en door de gemelde posten zoude moeten gesteld worden, in teijdts tot defensie gereedt gemaakt en van het nodige voorzien worden.
Ook zal in teid van noodt zoland de vyandelijke troupes niet dadelijk tot voor het district genadert zijn, de manschap elkander bij beurte mogen verpozen, dog altydt zorge draagen, dat de posten behoorlijk bezet zijn, en de manschap die afgelost is, digt genoeg bij de hand blijven, om op het eerste sein onder de waapenen te zijn, en gemeensamerhand met den anderen hunne Vrijheidt, Leeven, Goed, en Bloed te kunnen beschermen en verdeedigen.
En naar dien de Liefde voor het Landt, waar in men gebooren is, of te minste zijn bestaan en huijsvesting heeft, de Eerbied en hoogagtingh voor desselfs wettige oeverheeden en de natuurlijke aangebooren neiging om zijn

eigen leeven en het behoudt van vrouwen, kinderen, huijsen en goederen teegens vijandelijke moedwil, en alle in en uijtwendig geweld te beveijligen, vorderen dat al het geen wij hier vooren gestatueerdt hebben, Exactelijk worde naar gekomen, mogen wij van onze goede in en opgezeetenen; en onder andere uijt de loffelijke ijver met welke zij zig met die prijselijke voorneemens in den wapenhandel oeffenen, veijlig vertrouwen en ons verzeekert houden, dat de nooopens dit alles niet in gebreeken zullen blijven, en, den noodt zulx vorderende, bleijken zullen geven, dat wij van hunne dapperheid en trouwe niet te onregte de beste verwagting hebben gehad; *ten dien eijnde* aan de drie eerste in rang zijnde officieren, welke bij dusdanige onverhoopte voorvallen, het zij dan van vijand van beijten of geweldt en oproerige beweegingen van binnen present zullen zijn, Overlatende om in cas van noodt, zo in een als ander geval, altijdt ondergeschikt aan onse nadere beveelen, met opzigt tot deeze posten van defensie en wat daar toe betrekkelijk is, zo danige verdere schikkingen en arrangementen te maken, als dan zullen diensten oordeelen.
Aldus gedaan en gearresteerdt in onze Regthuijse van Muijderberg, den 16. Julij 1785. Ter ordnonnantie van Schout & Scheepenen van den dorpe Muijderberg, *Hendrik De Vogel.*

Aantekeningen:

Dit *Reglement* sluit aan op de *Wetten voor Exercitien*, eerder gepubliceerd. De "gewone exercitieplaats" was dus het ten zuidwesten van de kerk gelegen landgoed Rustrijk. Tussen Naarden en de Muiderberg bestond een (lage) dijk, hier "de kaa" genoemd, als Zuiderzee-wering, waar bij eb derhalve een (vrij smal) zandstrand ontstond. Zuidelijk van het dorp liet de Naarder Trekvaart, waarover de Hakkelaarsbrug de verbinding vormde met de Keverdijk, die een noordelijke waterkering van het Naarder Meer-gebied vormde, en in wezen (langs het middeleeuwse dorpje Keveren) de oudste "weg" was van Naarden naar Muiden. Tussen deze dijk en de Kade was de dan onder water te zetten Zuidpolder, terwijl een "zomerpolder" met lage "zomerdijkjes" nog weiland tussen het dorp en Naarden omvatte, met onder meer een klein waterschapje De Rijver. Dat Rijver-poldertje sloot aan op het landgoed Wisseloord van de "Heer van de Muider Berg", Daniël Crommelin, wiens bezittingen oostelijk zich uitstrekten tot de grens van Naarden.
De **laatste alinea** van dit Reglement heeft waarschijnlijk dele uitgemaakt van een toespraak, die is gehouden bij de oprichting van deze schutterij. Waarschijnlijk was deze formatie, in de toen (1784, 1785) roerige jaren opgericht met een sterk politiek karakter. "Het is stellig niet uitgesloten, dat de Staten van Holland, die een zeer anti-stadhouderlijk politiek voerden, deze volksbewapening hebben gesteund door het beschikbaar stellen van bewapening." (Brief van Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel, 1968, 21 juni: A.P.T.M. Kneepkens.)
De schutterij bezat ook "Een Generale Schikking, waar bij aan ijder perzoon zijn vaste Post werd aangewezen."
I. DE BALKAN
Het zijn de Turken geweest, die indertijd de

Een korte historiografie van de Balkan
(toegespitst op het actuele Joegoslavische probleem)

naam hebben gegeven aan het gebied, dat wij aanduiden als het Balkan-schiereiland. Balkan is het Turkse woord voor een met bos overdekte berg. En toen de Turken aan het einde van de 14e eeuw de Dardanellen overstaken en zich in het bezit stelden van het gebied rond Adrianopel - het huidige Edirne -, doemde het met zwaar woud bedekte gebergte, dat hen de weg naar het noorden - de Donau - versperde, op. Zij noemden dit gebergte de Balkan, een moeilijk passeerbaar en onherbergzaam bergland.
Later werd deze naam ook gegeven aan het schiereiland, dat wordt begrensd door de Adriatische Zee, de Egeïsche Zee en de Zwarte Zee; een wel zeer toepasselijke naam voor dit gebied, want het zijn de kriskras verlopende bergketens, die hier het landschap bepalen. De belangrijkste bergketens zijn:

- **De Dinarische Alpen**, die zich van het schiereiland Istrië tot het hooggebergte van Montenegro en de Albanese Alpen parallel aan de Adriatische kust uitstrekken, en waarvan de hoofdketen (tevens waterscheiding) dicht langs de kust van de Adriatische Zee loopt; met als gevolg, dat de afwatering van het Bosnische bergland op de Donau is gericht en niet op de Adriatische Zee. Een uitzondering vormt het stroomgebied van de Neretva (Hercegovina), die in de Adriatische Zee uitmondt;

- het eigenlijke **Balkan-gebergte** (Stara Planina, zoals de Bulgaren zeggen), dat Bulgarije in twee gedeelten verdeelt;

- het **Rhodope-Gebergte**, dat Thracië scheidt van Bulgarije.

Tussen deze onherbergzame bergmassieven liggen enkele vruchtbare dalen en vlakten, waarvan de belangrijkste zijn de Macedonische vlakte, doorsneden door de rivier de Vardar, noordelijk ervan Kosovo Polje (de vlakte der zwarte vogels), en in Bulgarije de Marica-vlakte gelegen tussen het Rhodopegebergte en het Balkan-gebergte, zich uitstrekkend tot de Zwarte Zee.

Het Balkan-schiereiland wordt in geografische zin in het noorden begrensd door de rivier de Kupa, die ter hoogte van Rijeka (het oude Fiume) ontspringt en oostwaarts stromend in de Sava (Sau) uitmondt, die op zijn beurt ter hoogte van Belgrado in de Donau uitmondt, welke rivier tenslotte in de Zwarte Zee eindigt.
In geo-politieke zin is de Balkan het gebied, dat gevormd wordt door diverse staten in Europa, die zijn ontstaan uit de desintegratie van het Osmaanse Rijk. In die zin behoort Roemenië tot de Balkan; aan de andere kant behoort Hongarije alsmede het nu zelfstandig geworden Slovenië en Kroatië niet tot de Balkan.
In geo-strategische zin zijn nog twee objecten te noemen, die grote invloed hebben uitgeoefend in de Balkan-historie, namelijk de Zee-verbindingsweg tussen de Egeïsche Zee en de Zwarte Zee, gevormd door de Dardanellen (Hellespont), Zee van Marmora en de Bosporus; en de natuurlijke Zuid-Noord verbinding via het dal van de Vardar en het dal van de Morava naar de Donau (Belgrado).
Als wij het Balkan-schiereiland als geheel bezien, ligt het in feite ingeklemd tussen Europa en Azië, tussen het Avondland en het Morgenland. En als wij deze termen gebruiken, duidt dit op grote cultuurverschillen, zelfs op cultuur-tegenstellingen; verschillen, die zich ook manifesteren op het gebied van de religie. Voor de hoog ontwikkelde culturen in het Westen en in het Nabije Oosten betekent dit half-west-europees, of half-oriëntaals, noch vlees noch vis.
In principe kan zo'n gebied een brugfunctie vervullen tussen beide hoog ontwikkelde

doch zo verschillende cultuurgebieden door middel van handel en daarmee gepaard gaande cultuurcontacten. Doch de meer dan duizendjarige geschiedenis van dit gebied leert, dat juist de tegenstellingen tussen oost en west bepalend waren, waardoor dit gebied speelbal werd tussen oosterse en westerse grootmachten, die hun invloedssferen bepaalden; eeuwenlange vreemde overheersing werd een beslissend, gemeenschappelijk kenmerk van het Balkan-schiereiland met als gevolg een zeer verwarrende nationale, culturele en religieuze warboel, die nauwelijks meer ontwarbaar lijkt.
De eerste aanzet tot deze tweedeling vinden wij in de splitsing van het universele Romeinse Rijk in een westelijk en een oostelijk rijk doorgevoerd door keizer Theodosius (ca. 390); oorspronkelijk een administratieve verdeling, doch al spoedig een politieke indeling, waarbij het politieke zwaartepunt bij het oost-Romeinse Rijk (Byzantium) kwam te liggen, en niet meer bij Rome. Illyricum met de provincies Dalmatië en Panonia kwamen bij het westromeinse Rijk, de rest van het Balkan-schiereiland bij het oostromeinse Rijk. Het westromeinse Rijk valt reeds na ruim een eeuw uiteen onder de stormloop van Germaanse volkeren, die op drift zijn geraakt; het oostromeinse Rijk weet zich tot 1453 te handhaven, waarbij bloeiperioden worden afgewisseld door perioden van zwakte en onderlinge strijd.
Een tweede scheidslijn, die min of meer samenvalt met de reeds genoemde, wordt gevormd door de ontwikkelingen binnen de Christelijke kerk, die in 1054 uiteindelijk leiden tot het SCHISMA. Er ontstonden twee zelfstandige kerken, waarvan de ene onder leiding van de patriarch van Byzantium (Constantinopel) leiding gaf aan de Grieks-Orthodoxe Kerk, en de tweede onder leiding van de Paus te Rome leiding gaf aan de Katholieke Kerk. De wederzijdse invloedssferen volgden in algemene zin de scheidslijn, die getrokken was bij het uiteenvallen van het Romeinse Rijk. Het Schisma zelf blijft in deze verhandeling onbesproken; slechts de gevolgen (politiek-cultureel-religieus) zullen worden aangegeven.
Het eerste gevolg was, dat de kerstening van de Balkan plaats vond vanuit Byzantium en het merendeel der Slavische volkeren opgenomen werd in de Grieks-Orthodoxe Kerk. Een uitzondering hierop vormden de Slovenen en Kroaten, die zich vestigden in het oude Illyricum en die vanuit Rome werden gekerstend.
Ook op cultureel gebied werkte deze scheiding door in het ontstaan van een "Griekse" wereld en een "Latijnse" wereld.

Etnografisch en linguïstisch zijn geen scherpe grenzen te trekken; de woongebieden van de diverse Balkan-volkeren vormen geen geografisch geheel; het is steeds een mengelmoes van allerlei volksgroepen, hetgeen mede in de hand is gewerkt door de eeuwenlange Osmaanse en Habsburgse overheersing. Ik zeg met opzet mengelmoes; het is nooit een smeltkroes geworden, ondanks tweemaal een Joegoslavisch experiment - eerst als Koninkrijk van Serve, Kroaten en Slovenen na de Eerste Wereldoorlog; later na de Tweede Wereldoorlog als Communistische federale staat onder Tito. De Serviërs bleven Serviërs, de Kroaten bleven Kroaten, de Albanezen bleven Albanezen, enz.
De volkeren mengelmoes in Bosnië en Hercegovina is uiteindelijk tot een mozaïek van kleine gebiedjes geworden, die telkens weer door leden van een andere volksgroep werden bewoond. Hetzelfde kan worden gezegd van de landstreek, die Macedonië heet. Niet voor niets wordt in de Franse keuken een mengsel van verschillende groenten of vruchten, die zowel koud als warm kan worden opgediend, een "macédoine" genoemd.

Tenslotte moet U niet van mij verwachten, dat ik met oplossingen kom, die de bestaande impasse kunnen doorbreken. De enige, die ooit een "Gordiaanse" knoop heeft ontwart, maar dan op een zeer onorthodoxe wijze, is Alexander de Grote van Macedonië geweest; "nomen est omen".
Mijn bedoeling is veel meer iets te zeggen over de historische achtergronden, de invloeden die in de loop der eeuwen hun rol hebben gespeeld. Dus eigenlijk aan te geven hoe het zo is gekomen. En als ik dan bekijk welke voorlichting op dit gebied de diverse

media verstrekken, dan ben ik eufemistisch gezegd, enigszins verbaasd. Een goed inzicht in deze historische ontwikkelingen is één van de voorwaarden tot een goede oplossing. Een tweede voorwaarde is natuurlijk een gunstig politiek klimaat, waarbinnen een goede oplossing kan worden gerealiseerd. Een derde voorwaarde - maar daar wordt vrijwel nergens over gerept, is, dat een te vormen staat levensvatbaar moet zijn, zowel in saamhorigheid als economisch.

II. DE BEVOLKING ALSMEDE HUN VROEGSTE GESCHIEDENIS (tot de Napoleontische tijd)

De meest ingrijpende demografische gebeurtenis in de geschiedenis van het Balkan-schiereiland is de massale immigratie geweest van diverse Slavische stammen in de 5e en 6e eeuw - de tijd, die in de algemene Europese geschiedenis te boek staat als "de volksverhuizing". Deze Slavische stammen overspoelden langzamerhand het hele schiereiland en drongen zelfs door tot in de Peloponesos. Naar gelang de omstandigheden werden zij in de loop der volgende eeuwen door de autochtone bevolking geassimileerd, of namen zij de autochtone bevolking in zich op.

De Dalmatische kust en ook het binnenland werd toentertijd bewoond door talrijke Illyrische stammen, een Indo-europees volk met een Indo-europese taal; zij waren vermoedelijk verwant aan de oude Doriërs en Thraciërs. De Romeinen onderwierpen de Illyriërs tijdens de regering van Keizer Tiberius en schiepen twee bestuursgebieden: Dalmatië - de kuststrook met ook de belangrijkste Romeinse kolonies, zoals de stad Split (het oude Spalato) - en Pannonia, het huidige Slovenië en Slavonië omvattend alsmede de Hongaarse laagvlakte bewesten de Donau. Na hun onderwerping waren de Illyriërs zeer gewilde soldaten in de Romeinse legioenen; een aantal zogenaamde soldaten-keizers was van Illyrische afkomst, Keizer Diocletianus (285-305) vestigde zelfs zijn residentie in Split (zie schets 1).
Na de massale migratie van de Zuidslavische stammen stabiliseerde zich allengs de toestand en ontstond het volgende demografische patroon (9e en 10e eeuw)

1. **ALBANEZEN**: naar men aanneemt afstammelingen van de oorspronkelijke bewoners - de Illyriërs-, die door de Slavische invasie naar het woeste en ontoegankelijke gebied van Noord-Albanië waren verdreven en daar een asiel hadden gevonden. De Albanese taal behoort tot de Indo-europese taalfamilie, doch heeft geen enkele gelijkenis met de Slavische talengroep, eveneens tot de Indo-europese taalfamilie behorend.
   In het midden van de 15e eeuw werden de Albanezen, ondanks hardnekkige tegenstand onder leiding van Skanderbeg door de Turken onderworpen; waarna de noord-Albanese bergbevolking massaal overging tot de Islam. Deze Islamitische Albanezen noemden zich Arnauten[1].
2. **GRIEKEN**: het Grieks was in de Turkse tijd de tweede voertaal, die op de Balkan naast het Turks werd gesproken. Het Grieks was niet alleen de handelstaal op het Balkan-schiereiland, doch ook de taal van de Grieks-Orthodoxe kerkelijke administratie, de liturgie en van het onderwijs, dat door de kerk werd georganiseerd.
   Na 1453, de val van Constantinopel, verenigde het Osmaanse bestuur alle Grieks-Orthodoxen ongeacht hun landsaard in de "Rum-Milletti" (de Griekse natie), waarvan de Patriarch van Constantinopel het hoofd was; deze maatregel werkte vergrieksing in de hand. In de loop van de 19e eeuw echter, als gevolg van de vrijmaking uit het Turkse bewind en het zeer sterk opkomende nationalisme der Slavische volkeren, vond een krachtig proces van "de-hellenisering" plaats.
   In hoeverre de huidige Grieken nazaten zijn van de oude Hellenen - volgens de hedendaagse nationalistische ideologie van het moderne Griekenland -, is wetenschappelijk moeilijk aantoonbaar, evenals de contrastelling, dat de hedendaagse Grieken in feite Griekssprekende Slaven zijn. Wel is het zo, dat de huidige Macedoniërs in Noord-Griekenland geen Grieken zijn, zoals de hyper-nationalisten bewe-

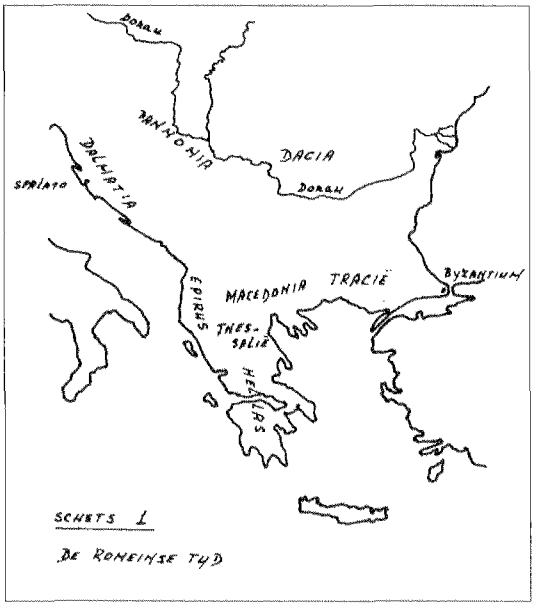

ren, teruggaande in de tijd van Alexander de Grote van Macedonië, doch hoogstens Griekssprekende Slaven, waarmede de Griekse aanspraken op Macedonisch gebied (de Macedonische Republiek) vervallen.
Trouwens in de tijd van Alexander de Grote waren de echte Hellenen reeds zeer sceptisch over het Grieks-zijn van de toenmalige Macedoniërs; voor hen waren het Barbaren.

3. **BULGAREN**: als naamgever diende een klein steppenvolk van Turkse origine, dat enige tijd na de grote Slavische migratie, het Balkan-schiereiland binnendrong en zich in het huidige Bulgarije vestigde. Het is echter geheel opgenomen in de toenmalige Slavisch bevolking, waarvan het in den beginne misschien een elitaire bovenlaag vormde. Alleen de naam bleef bestaan.
In tegenstelling tot het Slavische particularisme, dat tot etnische versplintering en innerlijke verdeeldheid leidde, waardoor het Byzantijnse Rijk via kerstening en het politiek systeem van "verdeel en heers" weer grote invloed had verworven in de door de Slaven bezette gebieden, was dit steppevolk krachtig militair georganiseerd. Op deze wijze kwam het spoedig tot statenvorming. De met de Turkse Bulgaren geassimileerde Slavische bevolking stichtte het eerste Slavische rijk, dat een groot deel van de Balkan (o.m. Macedonië en Thracië) onder zijn gezag bracht en twee bloeiperioden kende (893-937 onder Tsaar Simeon I, en van 1185-1393 onder Tsaar Boris I en zijn opvolgers)[2].

4. **MACEDONIËRS**: Een mengbevolking van Bulgaren, Griekse en Albanese elementen, waarbinnen echter het Slavische element verre de boventoon voert. Het Macedonisch als taal is in feite een Bulgaars dialect.
Het Macedonisch gebied was onder meer inzet van de Tweede Balkan-oorlog (1913), waarbij de landstreek werd verdeeld tussen Griekenland en Servië. Zonder verder te willen ingaan op de Macedonische kwestie: Macedoniërs zijn noch van Griekse, noch van Servische afkomst; zij zijn echter nauw verwant aan de Bulgaren.

5. **SERVIËRS EN KROATEN**: etnisch en linguïstisch zijn deze twee volkeren zeer nauw verwant aan elkaar. Hun taal is het Servo-Kroatisch, dat door beide volkeren wordt gesproken. enige problemen vindt men in het feit, dat de Serviërs het Cyrillisch schrift (afgeleid uit het oud-Griekse schrift) hanteren, de Kroaten daarentegen het Latijnse schrift. echter in het midden van de vorige eeuw heeft een Servische taalgeleerde in nauwe samenwerking met een Kroatische de spelling der woorden in zowel het Cyrillische als het Latijnse schrift vastgelegd, waarbij het Latijnse schrift met enige tekens is uitgebreid.
In hun geschiedenis en ook cultuur-historisch zijn echter zeer grote verschillen aan te wijzen.

a. DE KROATEN.
Nadat de Kroaten zich definitief zowel aan de Dalmatische kust als in het oude Pannonia hadden gevestigd, werd vanuit Rome met de kerstening van deze stammen begonnen. Een invloedrijk en ook bekwaam stamhoofd ziet hierin de mogelijkheid de Kroatische

stammen onder zijn gezag te verenigen en een Kroatisch Rijk te stichten. Deze Tomislav ontvangt dan in 924 de koningskroon uit handen van de Paus. De opvolgers van Tomislav verbinden zich met de Hongaren (Magayaren), die eveneens vanuit Rome bekeerd werden. Hier ontvangt Stefanus (later heilig verklaard) de koningskroon in 1001 uit handen van de Paus. Dit politiek verbond van Kroaten en Hongaren verhindert een verdere machtsuitbreiding van het Duitse Keizerrijk onder de Ottoonse keizers in oost-zuidoostelijke richting [3].

Na de dood van koning Zvonimir, de laatste krachtige koning van Kroatië, ontstaat een interregnum; de Kroatische adel onderwerpt zich tenslotte aan de Hongaarse koning (vastgelegd in de zg. Pacta Conventa, 1102), waardoor Kroatië staatsrechtelijk met Hongarije werd verbonden en de Hongaarse koning zich tevens koning van Kroatië noemt; een staatsrechtelijke band, die pas in 1918 werd verbroken.

Rond deze tijd maakt ook de stijgende macht van de handelsrepubliek Venetië zich voelbaar langs de Dalmatische kust. Een deel van de oorspronkelijke Romeinse kolonies wordt bezet en versterkt en van garnizoenen voorzien (o.a. Zara, Split en Ragusa). De daardoor ontstane handelsbetrekkingen, alsmede cultuuruitzaaiing, maakt dat de Kroaten deel gaan uitmaken van Centraal-Europa, een proces dat ook door de Magayaarse vestiging in Hongarije wordt doorgemaakt.

Wanneer een paar eeuwen later het Osmaanse Rijk, zowel Hongarije als Kroatië militair bezet, en deze bezetting anderhalve eeuw voortduurt, voordat beide landen weer worden bevrijd en terugkeren in het Habsburgse Keizerrijk, dan is de invloed van deze bezetting vrijwel te verwaarlozen, indien men bedenkt, dat de andere Slavische landen ruim vier eeuwen onder Turks bewind stonden.

b. DE SERVIËRS.

De Serviërs vestigden zich na de Slavische volksverhuizing definitief in de vlakte van Kosovo Polje en ook in het berggebied van Montenegro.

Tijdens het Latijnse Keizerrijk (1204-1261) en ook na het herstel van het Byzantijnse Rijk was de invloed van dit rijk op het Balkanschiereiland sterk afgenomen, en vond er een machtspolitieke en culturele opleving plaats van de Slavische stammen. Het Tweede Bulgaarse Rijk is reeds vermeld. Doch ook de Serviërs ontwikkelen zich tot een belangrijk machtscentrum op het Balkan-schiereiland. Stefan Nemaja verenigt de Servische stammen tot een homogeen koninkrijk (ca. 1190). Onder zijn opvolgers (de Servische Nemajiden dynastie) komt het rijk tot grote bloei. De grootste omvang wordt bereikt onder koning Stefan Dusan (1331-1355); deze breidde zijn gezag uit over delen van Macedonië, Albanië, Epirus en Thessalië. Ook grote delen van Bosnië en Hercegovina erkenden zijn oppergezag.

Na de dood van koning Stefan Dusan verzwakte het centrale koningsgezag en begon een verbrokkeling van het Rijk. Inmiddels waren de Turken onder hun Sultan Orhan de Dardanellen overgestoken (ca. 1375); zij maakten van Adrianopel een sterk steunpunt vanwaar zij Byzantium van de noordzijde afsloten; het diende tevens als uitvalsbasis voor de onderwerping van de Slavische rijken der Bulgaren en Serviërs.

In 1389 vond de voor de Serviërs catastrofale nederlaag op het Lijsterveld in Kosovo Polje plaats; hier stonden de Serviërs onder hun koning Lazar en gesteund door Hongaarse en Bulgaarse contingenten tegenover een sterk Turks leger onder hun Sultan Moerad I. Beide vorsten/aanvoerders sneuvelden reeds in het begin van de slag, doch de Turkse troonopvolger Bajezid wist de Serviërs een vernietigende nederlaag toe te brengen. Deze episode speelt nog steeds een grote rol in de epische sagen en legenden van de Serviërs.

Na de Turkse nederlaag bij Wenen in 1683 en tijdens de zg. Turkenoorlogen, weten de Oostenrijkers de Serviërs in Kosovo tot een opstand tegen de Turken over te halen (1690). Dit had zeer felle Turkse represailles ten gevolge. De Turken doen een beroep op de Islamitische Noord-Albanezen (de zg. Arnauten), die samen met Turkse troepen de opstand neerslaan en een waar schrikbewind instellen. Dit is het begin van een Servi-

sche exodus naar het noorden, waar zij zich in de vruchtbare Hongaarse Vojvodina, het gebied tussen de benedenloop van de Theisz en de Donau, met toestemming van de Oostenrijkers mogen vestigen, alsmede rondom Belgrado, dat, oorspronkelijk een Hongaarse stad, nu een Servische stad werd. Het door de Serviërs verlaten Kosovo Polje werd opgevuld door migratie van Islamitische Albanezen (Arnauten), hetgeen de instemming van de Turken had.
Hoewel op dit ogenblik 90% van de huidige bewoners van Kosovo van Albanese oorsprong is, blijven de Serviërs nog steeds aanspraak maken op dit gebied, dat zij een vijf eeuwen geleden verlieten. Men spreekt hier wel van een Servisch trauma.
De periode van de Turken-oorlogen wordt afgesloten door de vrede van Karlowitz (1699); desondanks bleef een guerilla-achtige grensoorlog bestaan langs de Oostenrijkse grenzen van Kroatië en Slavonië. Teneinde deze lange grenzen te beveiligen scheppen de Oostenrijkers een militaire bewakingslijn, die uit een keten van versterkte militaire dorpen bestaat, die worden bewoond door militair opgeleide boeren, die grond in eigendom krijgen in ruil voor een "levenslange dienstplicht" ter beveiliging van de grenzen. Aangezien de Kroatische bevolking niet voldoende mankracht kan leveren worden Servische vluchtelingen ingeschakeld als bewoners van een deel van deze militaire dorpen. Dit is de oorsprong van de vele Servische enclaves in Kroatië, die in het bestaande Kroatisch-Servische conflict een grote rol spelen (Krajina, Ossiek-Vukovar, etc.).
Dit evenwicht tussen het Habsburgse Rijk en het Osmaanse Rijk bleef verder gedurende de rest van de 18e eeuw bestaan; tot de Napoleontische tijd.

6. **MONTENEGRIJNEN**: deze zijn afstammelingen van een Servische stam, die zich tijdens de Slavische volksverhuizing in het zeer ruige en ontoegankelijke gebied van de "Zwarte bergen" (onvruchtbare bergen) vestigde. Zij stichtten aldaar een zelfstandig Prins-Bisdom. Zij wisten deze zelfstandigheid in de praktijk gedurende de Turkse bezetting van de Balkan te handhaven, zij het dat ze officieel het Turkse oppergezag erkenden.

7. **BOSNIËRS**: in de woeste en ontoegankelijke berggebieden van Bosnië en Hercegowina vestigden zich tijdens de Slavische volksverhuizing een mengeling van Serviërs en Kroaten, dat leidde tot een etnisch ondefinieerbaar geheel. In dit arme gebied vond men in de vroege Middeleeuwen veel aanhangers van het Bogomilisme, een heidens-Christelijke sekte, die een in de ogen der Christenheid ketterse leer verkondigde. Deze sekte is vergelijkbaar met die der Katharen uit de 12e eeuw in Zuid-Frankrijk (Albigenzen). Er is in de literatuur zelfs sprake van een Bogomilistisch koninkrijk (vermoedelijk een theocratie, doch geen werelds koninkrijk als dat der Serviërs en Bulgaren).
Het Bogomilisme, dat - vaak ondergronds - verspreid was over de gehele Balkan, werd als ketterij bestreden door zowel de Katholieke als de Grieks Orthodoxe Kerk. Met het verval van de twee grote Slavische rijken, dat van de Bulgaren en dat van de Serviërs, in het midden van de 14e eeuw, steekt het particularisme weer op, de politieke opsplitsing, de strijd van iedereen tegen iedereen. De beide grote rijken vallen uiteen in een lappendeken van kleine vorstendommetjes, die elkaar fel bestrijden, zonder dat het centraal gezag bij machte is hier een eind aan te maken. Het gevolg is een grote mate van sociale onrust bij de bevolking, die door de vele plaatselijke tirannen en despoten wordt uitgebuit en afgeperst.
Deze sociale onrust uit zich niet alleen in een verlangen naar orde en rust (het redelijk snel en zonder veel verzet aanvaarden van het Turkse gezag), doch ook in het opbloeien van de ketterse sekte der Bogomielen.
Vooral in het zeer geïsoleerde Bosnië-Hercegowina had deze sekte, zoals gezegd, veel aanhangers. De snelle, vrijwillige Islamisering van de Bosnische bevolking kan mede veroorzaakt zijn door de invloed van het Bogomilisme; eenzelfde proces vindt plaats bij de Pomaken (Bulgaarse Moslims), waarvan bekend is, dat zij voordat zij de Islam omhelsden, zich sterk voelden aangetrokken tot het

Bogomilisme.
Zo stond Bosnië en het aangrenzende Hercegowina[4] meer aan Turkse invloeden bloot, dan het eigenlijke Servië en Kroatië. Bekend is verder, dat de Turken eigen kolonies stichtten in het land.

Zowel de Serviërs als de Kroaten hebben de Bosnische Moslims altijd als hun volksgenoten beschouwd en doen dit nog steeds. In de tijd van het Joegoslavisch Koninkrijk (de periode tussen de beide wereldoorlogen) jongleerde de grote Bosnische Moslimpartij in het Joegoslavische parlement tussen enerzijds de Serviërs en anderzijds de Kroaten, die het in principe nooit met elkaar eens waren; zo verwierven zij niet alleen grote invloed, doch vormden langzamerhand een stabiele machtsfactor.
Ook Tito ondervond het probleem van het voortdurende getwist tussen Serviërs en Kroaten. Hij trachtte de Bosnische Moslims een eigen nationaliteit aan te praten op basis van hun gemeenschappelijke geloofsovertuiging. Hij borduurt hier voort op de Osmaanse verwarring van "religie" en "etnie" die het West-Europese als artificieel aanmerkt. Hij noemde hen het volk van de Muslimannen.
Deze verwarring tussen religie en etnie komt binnen de Islamitische wereld vaker voor (bijv. de Osmaanse instelling van de Rum Milletti, waarbinnen alle Grieks-Orthodoxen ongeacht hun landsaard werden ondergebracht).

8. **TURKEN**: de Turken waren indertijd een nomadenvolk in centraal-Azië, dat uit vele stammen bestond; een deel van deze stammen vestigden zich in de 11e eeuw in Anatolië; het eerste Turkse Rijk in Klein-Azië was het Seldjoeken-Rijk, genoemd naar Seldjoek, de stichter/sultan (ca. 1100). Na een periode van grote bloei en expansie (zowel het huidige Iran, als Irak, als Syrië werd veroverd) trad verval in. Omstreeks 1300 wist Osman, een afstammeling van Seldjoek, en bestuurder van de meest westelijke satrapie van het Seldjoekenrijk, die grensde aan het Byzantijnse Rijk, zich zelfstandig te maken en werd als Osman I (1300-1323) de stichter van de dynastie der Osmanen en van het Osmaans-Turkse Rijk, dat in de Eerste Wereldoorlog tenslotte ten onder ging. Met Osman I richtte het Turkse expansionisme zich op Byzantium, dat sterk verzwakt was als gevolg van de periode van het Latijnse keizerrijk, en de opkomst van het tweede Bulgarenrijk, en op het westen. Dit Osmaanse rijk bereikte in het midden van de 16e eeuw zijn grootste omvang. Reeds onder Osmans zoon, Orhan, vonden de eerste Turkse invallen plaats, over de Dardanellen heen, in Europa.
Aan het einde van de 14e eeuw werden onder de Sultans Moerad I en Bajezid I de Slavische koninkrijken Bulgarije en Servië onder de voet gelopen (Slag bij Kosovo Polje, 1389), waarna de weg naar centraal Europa open lag, alsmede de belegering van Constantinopel een aanvang nam. Edirne (het oude Adrianopel) werd de Europese hoofdstad van het Osmaanse rijk.
Tenslotte viel in 1453 Constantinopel, hetgeen het einde betekende van het Byzantijnse Rijk. Dat de val van deze stad zo lang op zich heeft laten wachten, is veroorzaakt door de invallen van de Mongoolse Hordes onder leiding van Timoer Lenk, die de Turken in 1402 in de Slag bij Ankara een zware nederlaag toebracht[5].
Na de val van Constantinopel (1435) werd de verovering van het Balkan-schiereiland met kracht voortgezet en afgerond met de Slag bij Mohacs (1526), waarna geheel Hongarije en Transsylvanië werden ingelijfd. In deze Slag bij Mohacs versloeg Sultan Suleyman I de jonge Hongaarse Koning Lodewijk II, die kort daarna op de vlucht verdronk. Hij was gehuwd met Maria van Habsburg, een jongere zuster van Keizer Karel V, die later onder de naam van Maria van Hongarije landvoogdes over de Nederlanden werd. Volgens het huwelijkscontract werd Ferdinand I van Oostenrijk, jongere broer van Karel V en getrouwd met een zuster van Lodewijk II van Hongarije, nu de erfgenaam van de Hongaarse kroon. Op deze wijze is Hongarije en daarmee ook Kroatië min of meer geluidloos deel gaan uitmaken van de Habsburgse machtspositie. Bij Wenen, in 1529, werd de Turkse militaire macht een halt toegeroepen.

Deze Pax Ottomanica bracht het Balkan-schiereiland gedurende de 17e en 18e eeuw een langdurige periode van economische en sociale stabiliteit. Hoewel niet-moslims in het Islamitische Osmaanse Rijk als tweederangs burgers werden behandeld, genoten zij toch bepaalde rechten, die in de wetten vastlagen en werden gehandhaafd. Het centrale Osmaanse bestuur controleerde de plaatselijke Turkse machthebbers (stadhouders etc.) nauwkeurig en deze wisten dat extravagan-ties niet werden getolereerd. Massale Islamisering onder dwang kwam niet voor. Wilde men een carrière in het Turkse bestuur maken, dan moest men Moslim zijn, zodat vele leden van de Slavische adelsgeslachten en ook van prominente burgerfamilies vrijwillig de Islam omhelsden, om dit te bereiken.
De kern van de militaire bezetting werd gevormd door afdelingen Janitsaren (infanterie) en Sipahi's (cavalerie); beide korpsen waren zeer gedisciplineerd en sterk verknocht aan de persoon van de Sultan; zij werden gerekruteerd uit de Christelijke onderdanen door middel van een systeem van kinderroof op zeer jeugdige leeftijd en een min of meer Spartaanse opvoeding aan militaire scholen, waar de knapen in de Islam werden opgevoed en verturkst.

Wanneer echter halverwege de 18e eeuw het Turkse centraal gezag verzwakt en de controle over de stadhouders en het leger verliest en zelf ook willekeurig handelt, dan begint een periode van onderdrukking, die de Slavische zucht naar vrijheid aanmerkelijk aanwakkert.
Bovendien doet zich een nieuwe grootmacht gelden, die grote belangstelling koestert voor het Balkan-schiereiland en in het bijzonder voor de zeeweg tussen de Zwarte Zee en de Egeïsche Zee, nl. Rusland, dat de Turken uit zuid-Rusland en de Krim heeft verdreven en nu de grenzen van het Balkan-schiereiland nadert.
De invloed die beide grootmachten - Oostenrijk en Rusland - op de Slavische bevolking uitoefent, neemt toe en wordt nog aangewakkerd door de ideeën van de Verlichting, die vanuit West-Europa het Balkan-schiereiland infiltreren.

III. ONTWIKKELINGEN NA 1800

Tijdens de Napoleontische periode is er een aantal ontwikkelingen te vermelden, die hun invloed over deze periode heen uitstrekken:

- in 1797 liquideert Napoleon de oude handelsrepubliek Venetië en vormt uit haar Dalmatische bezittingen samen met Slovenië en Kroatië een Franse provincie Illyrië. Hoewel deze Illyrische provincie in 1809 weer terugkeert onder Oostenrijks gezag, blijft het idee van een Zuidslavisch Illyrië in de gedachten van de Slovenen en vooral de Kroaten een belangrijke rol spelen. Zeker, als de Oostenrijkers deze bestuurlijke eenheid onmiddellijk verbreken, waarbij Slovenië een aparte Oostenrijkse provincie wordt, Dalmatië een Oostenrijks kroonland wordt, dat direct vanuit Wenen wordt bestuurd en tenslotte Kroatië opnieuw onder Hongaars bestuur komt.

- In 1804 komen de Serviërs in opstand tegen de Turken en verwerven zich het gebied rond Belgrado zuid van de Donau en verklaren zich zelfstandig. De Servische vrijmaking vindt plaats zonder hulp van enige grootmacht die belangen in het Balkan-schiereiland heeft, hetgeen verklaarbaar is, omdat deze machten hun handen vol hebben aan het weerstaan van de expansiezucht, die van het Napoleonisme uitgaat. Evenmin blijken de Turken in staat de Servische vrijmaking te niet te doen. Het feit, dat Servië zich uit eigen kracht bevrijd heeft, maakt diepe indruk op de Slavische volkeren op het Balkan-schiereiland.

- Externe machten, die invloed in het Balkan-gebied uitoefenen zijn:

  - Oostenrijk-Hongarije, dat een tegenwicht vormt voor de Russische aspiraties;

  - Rusland, dat het oog duidelijk heeft gericht op de Bosporus en Constantinopel om deze zeeverbinding onder directe Russische controle te krijgen. Als één van

de middelen om dit te bereiken, wordt de bescherming van alle Grieks-Orthodoxe Christenen binnen het Osmaanse Rijk gehanteerd, welk recht de Turken in 1774 erkennen en de Russen een soort interventie-recht geeft.
Het Russische verlangen heeft dus een sterk offensief karakter.

- Groot-Brittannië, op afstand, dat geen Russen aan de Bosporus wenst en derhalve de "zieke man aan de Bosporus" in bescherming neemt.

- Een van de erfenissen van de Napoleontische tijd/Franse Revolutie is het groeiend nationalisme. De idee, dat elke volk recht heeft op een eigen nationale staat is het fundament van de ideologie, die men nationalisme noemt; als zodanig een universeel aangehangen politieke theorie, die - hoe vreemd het ook moge klinken - de ideologische basis is geweest van de Vrede van Versailles, 1919. Jammer genoeg heeft het begrip nationalisme een slechte klank gekregen als gevolg van chauvinistische praktijken en excessen.

Zo zou men de huidige Servische eis tot autonomie voor de Serviërs woonachtig in Kroatië (o.a. in Slavonië en Krajina) in combinatie met de verwerping van de autonomie voor de Albanezen binnen het Servische gebied (Kosovo), als een uiting van excessief chauvinisme kunnen bestempelen.
Het nationalisme en vooral het extreemnationalisme heeft de politieke en staatkundige vrijmaking van de Balkan-volkeren in de vorige eeuw beheerst en speelt nu nog in het uiteengevallen Joegoslavië een belangrijke rol. Een typisch kenmerk van het Balkannationalisme is het teruggrijpen op het verleden. Met verwijzing naar het verleden worden actuele vraagstukken en aanspraken geformuleerd. zo leiden de Serviërs hun militante nationalisme af uit de glorietijd van het Rijk van Stefan Dusan (Groot-Servië) alsook van het trauma van Kosovo Polje.
Voor de Albanezen is de Skanderbeg-mythe nog steeds het zinnebeeld van de strijd tegen vreemde overheersing. Ook de Bulgaren grijpen terug naar de bloeitijd van de Bulgaarse Rijken uit de vroege Middeleeuwen (Groot-Bulgarije). De Kroaten beschouwen zich als de stichter van het eerste Katholieke Rijk en daarmede als Katholiek bolwerk tegen de Byzantijnse Orthodoxie en later tegen de Islam; ook het "Illyrisme" speelt bij hen een grote rol.

SCHETS 2

Eeuwen oude vijandschappen worden zorgzaam tot in het moderne heden gekoesterd. Voorbeelden zijn: Hongaren tegenover Roemenen, Serviërs tegenover Albanezen, Bulgaren tegenover Grieken.
Het merkwaardige is, dat het huidige Servisch-Kroatische conflict nog geen eeuw oud is; pas wanneer Serviërs en Kroaten één staat min of meer nolens volens verenigd worden openbaart zich een sterk antagonisme.

Schets 2 geeft de politieke situatie op het Balkan-schiereiland weer na afloop van de Napoleontische tijd en de reorganisatie van Europa door het Congres van Wenen, 1815.
Binnen het Osmaanse Rijk hebben zowel het Prins-Bisdom Montenegro als Servië onder

SCHETS 3

formele erkenning van de Turkse opperheerschappij een volledige autonomie verkregen. De Serviërs, die zich in de omgeving van Belgrado zuid van de Donau hadden gevestigd, kwamen in 1804 in opstand onder leiding van George Petrovic (bijgenaamd Kara Djordje) en verkregen van de op dat moment onmachtige Turken volledige autonomie; Karadjordje werd tot koning uitgeroepen. In 1813 vielen de Turken opnieuw Servië binnen en verjoegen Karadjordje. Na enige jaren van Turkse bezetting wisten de Serviërs - nu onder leiding van Milos Obrenovic - de Turken opnieuw te verjagen (1817); de inmiddels teruggekeerde Karadjordje werd door aanhangers van Obrenovic vermoord, waarna Milos Obrenovic tot koning werd gekroond. Deze beide dynastieën, elkaar voortdurend bekampend en vermoordend, regeerden nu afwisselend over Servië tot aan de Tweede Wereldoorlog. Op deze schets is tevens aangegeven de vrijstaat Ionië (Ionische eilanden), die in 1815 onder Brits oppergezag werd gevormd; in 1863 werden deze eilanden vrijwillig door de Britten aan Griekenland afgestaan. Dit is de eerste duidelijke bemoeienis van de Britten in dit gebied.

Schets 3 geeft de situatie weer op het Balkanschiereiland na het Congres van Berlijn, 1878.
In 1821 komen de Grieken in opstand en verwerven in 1829 met Britse, Franse en Russische steun hun zelfstandigheid bij het vredesverdrag van Adrianopel. In 1867 vinden er in Oostenrijk - na de ongelukkig verlopen oorlog tegen Pruisen - staatsrechtelijke hervormingen plaats; de dubbelmonarchie krijgt gestalte. Het Keizerrijk Oostenrijk en het Koninkrijk Hongarije worden twee soevereine staten met dien verstande, dat beide staten hetzelfde vorstenhuis hebben alsmede een gemeenschappelijke buitenlandse politiek en een gemeenschappelijke krijgsmacht. Kroatië blijft onder Hongaars bestuur tot ongenoegen van de Kroaten, die liever vanuit Wenen wensen te worden bestuurd. Dit leidt tot enige toenadering van ontevreden Kroaten tot Servië.

Tegen het einde van de jaren 1870 braken zowel in Bosnië-Hercegowina (1875), als in Bulgarije (1876) opstanden uit tegen het Osmaanse bewind, die in bloed werden gesmoord. Servië en Montenegro kwamen de opstandelingen te hulp, doch werden snel door de Turken tot onderhandelingen gedwongen. Rusland, dat zich had hersteld van de Krim-oorlog, en reële mogelijkheden zag om de controle over de Bosporus te verkrijgen, verklaarde de Turken de oorlog "uit verontwaardiging over de Turkse wreedheden", en slaagde er begin 1878 in tot de poorten van Constantinopel door te dringen.
De Westerse mogendheden waren zeer bevreesd voor de invloed die Rusland in de Balkan ging uitoefenen, vooral op een Groot-Bulgarije en Groot-Servië; zij drongen aan op een politieke regeling van de situatie op de Balkan. Daartoe werd een congres in het neutrale, jonge keizerrijk Duitsland belegd onder voorzitterschap van Bismarck.
De voor ons verhaal belangrijkste punten waren:

- Een Groot-Bulgarije, zoals door de Russen aan de Bulgaren beloofd, kwam er niet (bij de Russische-Turkse wapenstilstand van San Stefano); dit Groot-Bulgarije zou dan zowel geheel Macedonië als een groot deel van Thracië omvatten; er kwam wel een vorstendom Bulgarije als vazalstaat van Turkije; aanvankelijk zonder de provincie Oost-Roemelië, doch later werd deze provincie door de Bulgaren ingelijfd. (Pas in 1908 verwierf Bulgarije volledige zelfstandigheid).

- Servië werd volledig onafhankelijk van Turkije en verkreeg het gebied rond Nisj, doch niet Bosnië-Hercegowina, wat hoog op de wenslijst van de Serviërs stond.

- Bosnië-Hercegowina werd een Oostenrijks protectoraat. in 1908 - de Turkse regering was verlamd door de opstand der Jong-Turken en Rusland likte zijn wonden uit de Russisch-Japanse oorlog - annexeerde Oostenrijk dit gebied onder hevige Servische protesten. Daarmede werd de lont in het kruitvat gestoken, die de Eerste Wereldoorlog zou doen ontbranden.

- Ook Montenegro verkreeg absolute zelfstandigheid met enige gebiedsuitbreiding in zuidelijke richting (Albanië).

- de directe aanval van Rusland op Turkije met als inzet de directe of indirecte controle over de Bosporus via een Groot-Bulgarije is mislukt. Op het terrein van de wereldpolitiek begint Rusland contacten met Frankrijk op te nemen in ruil voor de Duitse vriendschap. In het kader van de Balkanpolitiek zoekt Rusland nu de indirecte benadering door de ideologie van het Panslavisme, dat de Slavische Balkanstaten moet verbinden in een poging om de Turken gewelddadig uit Europa te verjagen.

Schets 4 geeft de situatie op de Balkan weer na afloop van de Balkan-oorlogen en aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog
De belangrijkste gebeurtenissen zijn:

- Griekenland, Servië, Montenegro en Bulgarije verbinden zich om de Turken met militair geweld uit Europa te verdrijven; Eerste Balkan-oorlog 1912-1913. De operaties verlopen in het algemeen gunstig voor het Balkan-verbond; reeds eind 1912 wordt een wapenstilstand gesloten en worden vredesonderhandelingen met Turkije ingeleid.

- echter met de militaire successen wordt de politieke verdeeldheid tussen de bondgenoten groter met het oog op de verdeling van de buit. Vooral Servië en Griekenland voelen zich tekort gedaan en zijn bevreesd voor een te grote uitbreiding van Bulgarije (Groot-Bulgarije aspiraties, dat o.m. geheel Macedonië en Thracië omvat).

- ook de invloed van de West-Europese machten op het Balkan-gebeuren neemt toe en komt tot uiting in de stichting van een zelfstandig Albanese staat (1913).

- medio 1913 breken opnieuw gevechten uit, nu tussen het verbonden Griekenland en Servië tegen Bulgarije. Roemenië en Turkije scharen zich aan de zijde van Griekenland en Servië; de Tweede Balkan-oorlog

1913; de overmacht dwingt de Bulgaren tot inbinden. Op 10 augustus 1913 wordt de Vrede van Boekarest gesloten, waarbij Roemenië de zuidelijke Dobroedsja van Bulgarije verwerft, Griekenland Turks gebied in noord-Epirus, zuid-Macedonië en west-Thracië verwerft, en Servië noord-Macedonië en Kosovo annexeert. Bulgarije verkrijgt een toegang tot de Egeïsche zee (midden Thracië), terwijl Turkije oost-Thracië en Adrianopel behoudt.
Alle Balkan-staten erkennen een zelfstandig Albanië.
Hiermede is de Turkse aanwezigheid in Europa nog slechts beperkt tot de streek rond Edirne (Adrianopel).

- Wanneer de Servische nationalist, Gravilo Princep, de Oostenrijkse troonopvolger, Aartshertog Ferdinand, in Serajewo (1914) vermoord, is de lont in het kruitvat aangestoken en ontbrandt de Eerste Wereldoorlog spoedig daarna.
Van de Balkan-staten kiezen Bulgarije en Turkije de zijde van de Centrale mogendheden; Servië, Roemenië en Griekenland kiezen de zijde van de Entente.

Schets 5 geeft de situatie op de Balkan na afloop van de Eerste Wereldoorlog;
De belangrijkste veranderingen zijn:

- Griekenland verwerft het Bulgaarse deel van Thracië en grenst zodoende aan Turkije;

- Roemenië verwerft Transsilvanie en een deel van het Hongaarse Banaat, alsmede Bessarabië;

- Servië verwerft het zuidelijke deel van de Vojvodina en de rest van het Banaat;
- Servië, Kroatië en Slovenië vormen het nieuwe Koninkrijk van Serviërs, Kroaten en Slovenen onder Koning Peter I uit het huis Karadjordje.

IV. DE STICHTING VAN DE ZUIDSLAVISCHE STAAT

De idee van een Zuidslavische staat stamt uit het begin van de 19e eeuw (ca. 1830). vooral in Kroatië en Slovenië vond deze idee een voedingsbodem. Deze beweging wordt wel aangeduid met de term ILLYRISME.
In Servië was de belangstelling veel minder groot. De toenmalige minister van buitenlandse zaken en ideoloog van het Servische irredentisme - terugkeer van verloren gegane gebieden binnen de eigen staat -, Garasanin (ca. 1840), bepleitte een herstel van het Servische Rijk van Stefan Dusan uit de 14e eeuw. Dit oude rijk omvatte toen o.m. de Vojvodina, het gebied rond Nisj, Macedonië, Montenegro en delen van Bosnië-Hercegowina. De Serviërs zagen dus een Groot-Servië, waarin naar hun idee alle "Servische" gebieden moesten worden opgenomen.
De Kroaten en Slovenen zagen hun idee van een Zuidslavische staat veel meer binnen het raamwerk van de Habsburgse dubbelmonarchie (Oostenrijk-Hongarije), waarbij dit Groot-Kroatië in het Keizerrijk een gelijkwaardige plaats als de landen Oostenrijk en Hongarije zouden innemen - de Habsburgse Triplemonarchie. Uiteraard moest dit Groot-Kroatië ook Bosnië-Hercegowina omvatten.

De uitkomst van de Eerste Wereldoorlog besliste echter anders. Toen in 1917 de geheime toezeggingen aan Italië voor haar toetreden tot de entente in 1915 bekend werden (deze hielden o.m. in Italiaanse gebiedsuitbreiding in Slovenië en Dalmatië), en bovendien de nederlaag van de Centrale Mogendheden vaststond, werd door de Kroatische en Sloveense voorstanders van autonomie en zelfstandigheid contact opgenomen met de Servische regering, die in Ballingschap op het eiland Corfu verbleef. Hier werd in juli 1917 het principebesluit genomen tot het stichten van een Zuidslavische staat van Serviërs, Kroaten en Slovenen.
Op 1 december 1918 werd dan officieel het Koninkrijk van Serviërs, Kroaten en Slovenen uitgeroepen met als monarch de Servische Koning Peter I, die in 1921 werd opgevolgd door Alexander I. De Montenegrijnen, die hun koninklijke dynastie hadden verjaagd, sloten zich hier onmiddellijk bij aan.

Voor wat betreft de staatsinrichting ontstond onmiddellijk grote spanning tussen het Servische unitarisme (zij zagen zichzelf als de belangrijkste groepering; Joegoslavië was in wezen "Groot-Servië" voor hen) en het Kroatische federalisme (zij gunden de Serviërs slechts de voorrang van een primus inter pares en wensten een verregaande autonomie voor de deelgebieden). Het resultaat was, dat het land onbestuurbaar dreigde te worden. In 1928 werd Radic tijdens een zitting van het Joegoslavische parlement door een Montenegrijnse afgevaardigde vermoord. Deze Radic was leider van de grote Kroatische Boeren partij, die zeer sterk streefde naar een federatieve staatsinrichting. Ook de tweede Kroatische partij van de Conservatieven onder leiding van Pavelic streefde dit federalisme na, doch wenste tevens sterke banden met Oostenrijk en Italië.

Uiteindelijk greep Koning Alexander in; hij hief de grondwet op, beperkte de bevoegdheden van het parlement en eigende zich dictatoriale macht toe. Het landsbestuur kreeg een unitarisch karakter; echter de invloed van het Servisch centralisme werd verminderd. Op 3 oktober 1929 werd de officiële naam van het land gewijzigd in: Koninkrijk Joegoslavië.
Koning Alexander streefde naar het scheppen van een Joegoslavisch nationaal bewustzijn; om dit te bereiken werd een nieuwe bestuurlijke indeling ingevoerd bestaande uit provincies (Banovinas), waarbij de historische grenzen tussen de diverse "deelgebieden" werden weggemoffeld. Echter de bestaande politieke partijen (Slovenen, Kroaten, Bosnische Islamieten) - federaal ingesteld - verleenden geen enkele medewerking, waardoor het Koninklijke gezag steeds meer dictatoriaal werd en Servisch georiënteerd.

Op 9 oktober 1934 werd Alexander vermoord tijdens een officieel bezoek aan Frankrijk in het kader van de Franse "Kleine Entente politiek" door leden van de fascistoïde partij van Pavelic (Ustaschas).
De Servische premier Stojadinovic, die tot 1939 aan de macht bleef, zette het autoritaire en unitaristische beleid van Koning Alexander voort. Doch hij trachtte ook voortdurend tot een verzoening met de Kroaten te komen.
De internationale situatie in de jaren 1938-1939, alsmede de groeiende politieke invloed van Duitsland en Italië, vooral in Kroatië en Slovenië, dwongen de "Servische" regering de relaties tussen de diverse bevolkingsgroepen te verbeteren. Zo werd vergaande concessie gedaan aan de Kroaten en Slovenen in de vorm van autonomie. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog verhindert echter enig succes. In 1941 wordt Joegoslavië in de oorlog betrokken, maar moet reeds na zeer korte tijd capituleren voor de Asmogendheden.

Na de capitulatie op 17 april 1941 werd Joegoslavië verdeeld door Duitsland en Italië. Kroatië, uitgebreid met Bosnië, werd officieel een zelfstandig koninkrijk; feitelijk een Duits-Italiaans protectoraat; als koning werd aangewezen een neef van de Italiaanse Koning, onder de naam van Tomislav II, die echter altijd geweigerd heeft een voet op Kroatische grond te zetten; de feitelijke macht kwam in handen van Pavelic.

Het Servische gebied werd eveneens verdeeld; het kerngebied (Belgrado-Nisj) kwam onder direct Duits militair bestuur te staan, de Vojvodina alsmede het Banaat gingen terug naar Hongarije. Italië verwierf de controle over Hercegowina en Montenegro, Kosovo en West-Macedonie werden bij Albanië gevoegd, terwijl Bulgarije tenslotte de rest van Servisch Macedonië mocht bezetten.

Dat Joegoslavië ondanks deze verdeling van zijn grondbezit en ondanks de verdeeldheid tussen de diverse bevolkingsgroepen, uit de as is herrezen na de Duitse capitulatie, is in hoofdzaak het gevolg van drie factoren:

- de totale nederlaag van Duitsland en zijn bondgenoten ("unconditional surrender") die de van Joegoslavië losgescheurde gebieden moesten teruggeven;

- de invloed van de Sovjetunie, waardoor bij het overleg over het naoorlogse Europa, de communistische visie t.a.v. Joegoslavië kon worden doorgedrukt;

- de "lijmende" rol tussen de diverse bevolkingsgroepen, die de Communistische Partizanen hebben gespeeld tijdens de oorlog.

Gedurende het interbellum hadden de diverse - meest verboden - Communistische partijen op instigatie van de KOMINTERN, gepleit voor een Balkan-federatie, uiteraard onder Communistische leiding; later hield de Communistische partij in Joegoslavië het bij een Joegoslavische federatie, uiteraard ook nu weer onder Communistische leiding; of hierin reeds de ideeën van Tito, die in de dertiger jaren belangrijke functies binnen de KOMINTERN vervulde en in 1937 tot secretaris-generaal van de Joegoslavische Communistische partij werd benoemd (standplaats Moskou) naar voren kwamen, is niet met zekerheid te zeggen.

Tijdens de oorlog bestreden ex-Joegoslavische volkeren niet alleen de Duitse en Italiaanse bezetter, doch ook elkaar met een hevigheid, die nauwelijks grenzen kende. Aan de ene kant stonden de Ustasjas, die de Serviërs op Kroatisch gebied verdreven en trachtten uit te moorden, en later ook de Communistische Partizanen bestreden in nauwe samenwerking met de Duitsers en Italianen; aan de andere kant stonden de Servische Cetniks een hyper-nationalistische verzetsgroep, die eerst de prioriteit legde op het bestrijden van de Duitsers, later werden de Ustasja's en de Communistische Partizanen het doelwit ter bescherming van de eigen Servische volksdelen. Van het door Koning Alexander beoogde Joegoslavische volksbewustzijn bleef weinig over.

Daartussen opereerden de Communistische Partizanen onder leiding van Tito, die niet alleen een veel straffer organisatie-verband kenden, doch ook een grotere wervingskracht, o.m. omdat zij consequent aan de bestrijding van de Duitsers prioriteit gaven en ook hun basis gevestigd was in een gebied, dat zich bij uitstek leende voor een guerrillaoorlogvoering, nl. Bosnië-Hercegowina.

Tito zelf was Kroaat van landaard (zijn vader was een kleine keuterboer). Tijdens de Eerste Wereldoorlog diende hij als dienstplichtige in het Oostenrijkse leger en geraakte hij in Russische krijgsgevangenschap. Daar kwam hij in aanraking met de Communistische leer van Lenin. Na de oorlog teruggekeerd in Joegoslavië sloot hij zich te Zagreb aan bij de ondergronds werkende Communistische partij en was hij als agitator betrokken bij het uitroepen van stakingen. Hij week daarna uit naar Moskou. In 1941 teruggekeerd uit Moskou begon hij via de ondergrondse kanalen van de verboden Joegoslavische Communistische partij het verzet tegen de Duitse bezetter te organiseren en te leiden. Hij ontwierp reeds in 1943 de federatieve grondslagen voor een Communistisch naoorlogs Joegoslavië, waarvoor de Russische Federatie binnen de USSR peet stond. Er zouden zes volksrepublieken komen: Slovenië, Kroatië, Servië, Macedonië, Bosnië-Hercegowina en Montenegro; bovendien werden binnen de volksrepubliek Servië nog twee autonomen gecreëerd, nl. de Vojvodina met een grote Hongaarse minderheid, en Kosovo met een grote Albanese meerder-

heid.
Nieuw was, dat aan Bosnië-Hercegowina de status van volksrepubliek werd gegeven; dit was in wezen een artificiële constructie, die in leven werd geroepen om aan het geruzie tussen Servië en Kroatië om Bosnië een eind te maken. Dit gaf de door Tito zo genoemde Muslimannen echter een grotere politieke invloed. Zolang dit Bosnië-Hercegowina binnen de Joegoslavische federatie was geplaatst en de federale Communistische partij een krachtige controle uitoefende, werden de Servische en Kroatische aspiraties in toom gehouden.
In deze opzet werd niet alleen aan de andere volkeren van Joegoslavië - alles natuurlijk binnen het raamwerk van het Communisme - een zo groot mogelijke autonomie toegekend, maar werd ook het Servische hegemonisme gekortwiekt; Servië moest niet alleen gebied afstaan voor het creëren van de volksrepublieken Bosnië-Hercegowina en Macedonië, doch binnen hun eigen volksrepubliek moest het plaatselijk de macht delen met een Albanese meerderheid, respectievelijk een sterke Hongaarse minderheid.
Toch aanvaarden de Serviërs dit communistische plan, omdat het de conditio sine qua non was voor het voortbestaan van Joegoslavië en omdat in dit Joegoslavië Servië nog steeds de rol van primus inter pares kon vervullen.
De Joegoslavische Communistische partij (Joegoslavië was een één-partij staat) bepaalde de grenzen van de autonomie; deze waren redelijk ruim, doch vooral nationalistische tendenzen werden zonder pardon de kop ingedrukt. Hier werd dus verder geborduurd op de ideeën van Koning Alexander, die streefde naar het scheppen van een Joegoslavisch nationaal bewustzijn.
Naast het "arbeiderszelfbestuur" en de "buitenlandse niet-gebondenheid" behoorde de "etnische verdraagzaamheid" tot de staatsideologie.

Het is natuurlijk de vraag in hoeverre de volkeren van Joegoslavië met hun ingeboren chauvinistisch nationalisme dit Joegoslavisch federalisme zelf werkelijk als de best mogelijke weg waardeerden, dan wel ervoeren als een vorm van politieke manipulatie door het Communistisch apparaat.
Bovendien hield naar mijn mening het systeem een contradictie in; enerzijds een sterk centraal gezag, dat steunde op het prestige van Tito en op de zeer adequate geheime politie (de éénpartij staat); daartegenover een federalistische autonomie, die hoe dan ook het plaatselijke nationalisme in leven hield, zo niet bevorderde.

Ik meen, dat dan ook de desintegratie van de Joegoslavische staat reeds begon, direct nadat Tito in 1980 overleed (misschien zelfs al eerder) en Tito als goed dictator geen opvolger van kaliber had.
Deze desintegratie kwam dan in een versnelde beweging door aan de ene kant de steeds slechter wordende economische situatie van de zeventiger jaren en daarna, die alle socialistisch georganiseerde systemen in het Oostblok onder zware druk zette, en aan de andere kant het uiteenvallen van de Sovjetunie en het Oostblok, waardoor de belangrijkste buitenlandse bedreiging voor Joegoslavië wegviel.
Na het uiteenvallen van de eenheidsstaat Joegoslavië zijn twee partijen tegenover elkaar komen staan, nl. Slovenië en Kroatië, die bij de eerste verkiezingen reeds de Communistische partij in hun land ontmachtten en overgingen naar een nationalistisch-democratisch systeem, waarbij het nationalisme in wezen van defensieve aard was.
In Servië en Montenegro (het laatste land in wezen als een verlengstuk van Servië te zien) lag de situatie anders. Hier bleef de Communistische partij (in een ander jasje) onder Milosevic in het zadel zitten, die het federalisme van Tito over boord zette en daarvoor in de plaats de nationalistische kaart speelde - het streven naar een Groot-Servië, dat naast delen van Bosnië ook Macedonië moet omvatten; dit nationalisme is veel agressiever, zo wel naar binnen (Kosovo en in mindere mate de Vojvodina) als naar buiten (Bosnië-Hecegowina en de door Serviërs bewoonde gebieden in Kroatië - Krajina en Slavonië) Dit Servië is duidelijk uit op het annexeren van grote delen van Bosnië (via de "puppet" Karadjis) en het creëren van interne proble-

men voor de grote concurrent Kroatië door het scheppen van autonome door Serviërs bewoonde gebieden liggend binnen de Kroatische landsgrenzen.

Als wij de huidige situatie kort puntsgewijze samenvatten, kan het volgende worden gesteld:

- de principiële weigering van de EEG (1991) om de nieuwe staten te erkennen (met uitzondering van Slovenië), moedigde de Serviërs, die zich zagen als de voortzetting van Joegoslavië (Klein-Joegoslavië), aan om militaire operaties in Slavonië, waar belangrijke Servische nederzettingen bestonden, te beginnen tegen de Kroaten (Vukovar, Osijek etc).

- De EEG-erkenning van Kroatië als soevereine staat, werd prompt beantwoord door Servië met de eis voor autonomie van de Krajina, dat door Serviërs werd bewoond; dit intensiveerde de strijd tussen Serviërs en Kroaten binnen Kroatië.
  De erkenning door de EEG van een zelfstandige staat Bosnië-Hercegowina was ronduit een blunder. In de eerste plaats werd hiermede het artificiële karakter van de deelrepubliek uit de tijd van Tito genegeerd, waarbinnen de Serviërs, Kroaten en Muslimannen slechts harmonisch met elkaar leefden, zolang dit Bosnië-Hercegowina met Servië en Kroatië in één krachtig geleide federatie verbonden waren. In de tweede plaats opende dit de weg voor de Serviërs militaire operaties in Bosnië-Hercegowina te beginnen met het oogmerk zoveel mogelijk gebied onder controle te krijgen in het kader van de Servische "Groot-Servië" aspiraties.
  Ook voor de Kroaten was dit een aanlokkelijk uitzicht.
  Het resultaat was, dat de Muslimannen volkomen in het gedrang kwamen. De enige motivatie voor de EEG zou zijn, dat Bosnië-Hercegowina de functie van bufferstaat moest krijgen, doch daar is nooit iets over gerept.

- Het "Vance-Owen" plan trachtte nu de etnische impasse te doorbreken door binnen het raam van een Bosnische staat, autonome etnische provincies te scheppen (drie Servische, drie Kroatische, drie Moslem en een (Serajewo) gemengd: een soort Brussel tussen Walen en Vlamingen.
  Geen der partijen is gelukkig met dit plan. De Muslimmannen voelen zich benadeeld door het sterke confederale karakter van het plan; bovendien wensen zij een groter gebied voor zich. De Serviërs zien de mogelijkheid van een corridor naar de Krajina geblokkeerd, de Kroaten zien hier geen oplossing in voor de Krajina.

Tenslotte moet nog de retorische vraag worden gesteld (de etnische tegenstellingen even buiten beschouwing gelaten):
WAT ZIJN DE ECONOMISCHE BESTAANSMOGELIJKHEDEN, WAARUIT EEN BESTAANSRECHT KAN VOORTVLOEIEN VAN EEN SOEVEREINE STAAT BOSNIË-HERCEGOWINA?
Zijn die er niet, dan is verdeling van het gebied tussen Servië en Kroatië op één of andere wijze, het alternatief. Doch daarvoor zou een tweede Congres van Berlijn nodig zijn. En mogelijk zelfs een tweede Alexander de Grote om deze moderne Gordiaanse knoop te ontwarren.

Afgesloten februari 1994.

Geraadpleegde literatuur

- Een aantal artikelen uit: Europäische Sicherheit, jaargangen 1991 t/m 1994.
- Grote Winkler Prins, encyclopedie in twintig delen, 7e druk.
- Wereldatlas Wolters-Noordhoff, 1991, met supplement 1992.
- Brandhaard Balkan, Dr M.W. Weithmann, Leiden 1993.
- De Balkan; van burenruzie tot burgeroorlog, R. Setzer, Antwerpen 1993 (3e druk).

Noten:

1. Skanderbeg was de door de Turken gegeven bijnaam van George Castriota, uit een adellijk Albanees geslacht, die als kind als gijzelaar aan het hof van de Turkse sultan was opgevoed als Islamiet. Zijn militaire opleiding kreeg hij in het Turkse leger, waarin hij snel veel succes had. In 1443 brak hij met de Islam en deserteerde hij naar Albanië, waar hij een meer dan twintig jaar durende guerilla tegen de Turken voerde (met Venetiaanse hulp).
2. Als resultaat van de 4e Kruistocht werd Byzantium door de kruisvaarderslegers veroverd, alwaar een Latijns Keizerrijk werd gesticht onder Keizer Boudewijn I (Graaf Boudewijn II van Vlaanderen). Deze Boudewijn was tijdens de strijd om Adrianopel spoorloos verdwenen. Vermoedelijk is hij door de Bulgaren gevangen genomen en vermoord. Dit Latijnse Keizerrijk moest in zijn korte bestaan voortdurend strijd leveren tegen de Bulgaren op Europese bodem en de uitgeweken Keizer van Byzantium, die zich te Nicea had gevestigd aan de Aziatische zijde.
3. Het noord van Kroatië gelegen gebied, dat door Slovenen was bezet, was reeds als Mark Krain in het Duitse keizerrijk opgenomen.
4. De naam Hercegowina is afkomstig van het hertogdom, dat Stefan Vuksit na het uiteenvallen van het Servische Rijk van Stefan Dusan stichtte, en wat zijn nakomelingen tot 1483 uit Turkse handen wisten te houden met belangrijke Venetiaanse steun. De landstreek Hercegowina omvat de loop van de Neretva en zijn zijrivieren; Mostar is de hoofdplaats.
   Alleen de Venetiaanse handelsnederzetting en krachtig versterkte plaats Ragusa (het huidige Dubrovnik) wist aan de Turkse bezetting te ontsnappen.
5. Sultan Bajezid I werd in deze slag gevangen genomen en stierf een jaar later in gevangenschap. Na een strijd om de opvolging, die in 1413 beslist werd ten gunste van zijn zoon Mehmet I, hervatte deze de Turkse expansie in Europa en veroverde hij Constantinopel. Timoer Lenk overleed in 1404, waarna zijn Mongoolse Rijk snel verviel.

NOOT VAN DE REDACTIE

Onderstaand artikel werd door de schrijver ingezonden als informatie over Baron Dibbets, maar bovenal als oproep tot deelname aan de herdenking van de 155 jarige sterfdag van generaal Dibbets op 29 maart 1994 te Maastricht. Door omstandigheden kon het artikel niet in het eerste nummer van Mars in 1994 worden geplaatst. Toch vond de redactie de informatie dermate waardevol dat alsnog tot publikatie is besloten. In overleg met de schrijver is het artikel door de redactiecommissie (Fabri) aangevuld met saillante details over generaal Dibbets.

DRS A.P. WITLOX

Luitenant-generaal Bernardus Cornelis Johannes Baron Dibbets (RMWO)

B.C.J. Dibbets werd op 14 september 1783 te Arnhem geboren. Hij maakte een militaire carrière in dienst van de Bataafse Republiek, later in Franse dienst en vanaf 1814 wederom in Nederlandse dienst. Hij overleed te Maastricht op 29 maart 1839, in de rang van luitenant-generaal. Over generaal Dibbets lezen we: "Deze commandant van de vesting Maastricht, die met onwankelbare trouw en vastberadenheid Koning en Vaderland heeft gediend, is op 2 april 1839 met alle militaire eer aan zijne betrekking verbonden, ter aarde besteld" en "onderscheidde zich vooral tijdens de Belgische afscheiding door zijn handhaving van het Nederlandse gezag in de vesting Maastricht".

In overeenstemming met de Geallieerden, die nog in Wenen congresseerden, proclameerde Willem van Oranje op 16 maart 1815 de vereniging van de Noordelijke en Zuidelijke gewesten tot "Het Koninkrijk der Nederlanden". Koning Willem I creëerde daarin de provincie Limburg met de hoofdstad Maastricht. Binnen tien jaar groeide de tegenzin van het Zuiden tegen het dominante Holland uit tot grieven, tot weerspannigheid (Schutterijkwestie te Maastricht) en tenslotte op 25 augustus 1830 tot opstand en muiterij. Garnizoenscommandanten traden niet op tegen de alom verschijnende burgerwachten. Desertie leidde tot ontbinding van het leger, dat voornamelijk in de Zuidelijke provincies was gelegerd.

In het met de Brabantse kleuren: zwart, geel en rood getooide Brussel had noch de Kroonprins met de onderhandelingen, noch 's Konings broer Prins Frederik met militair optreden, succes. Alleen in Antwerpen en in Maastricht bleven generaals, die nog onder Napoleon hadden gediend, hun Koning trouw. Luitenant-generaal Baron Chassé - Opperbevelhebber van de Citadel van Antwerpen en van Zijne Majesteits Zeemacht op de Ooster-Schelde, bijgenaamd "generaal Bajonet" - moest uiteindelijk in 1832 de Citadel van Antwerpen overgeven aan een Frans interventieleger. Luitenant ter Zee 1e klasse Jan C.J. van Speijk ging liever de lucht in!

Generaal-majoor Bernhard J.C. Dibbets bracht de vesting Maastricht in staat van verdediging, voorkwam in oktober 1830 een aanslag van-binnen-uit, ontsloeg onbetrouwbare militairen, ontbond de dienstdoende Stadsschutterij en bleef waakzaam tegenover Belgische Vrijscharen. Hij handhaafde het militair gezag onder meer door de politie onder de bevelen te stellen van één van zijn kapiteins.

Hij kon niet voorkomen dat de inwoners van de rest van de provincie Limburg zich als onderdanen beschouwden van Prins Leopold van Saksen-Coburg, vanaf 21 juli 1831 Koning der Belgen. In oktober 1830 trok generaal-majoor Van Boecop zich met 900 getrouwe officieren en manschappen vanuit Luik terug op de vesting Maastricht.

Op 11 november 1830 viel door verraad de vesting Venlo in handen van de opstandelingen. Luitenant-generaal Bernhard Hertog van Saksen-Weimar gebruikte de vesting Maastricht als uitvalsbasis, om met 4000 man te trachten Venlo te hernemen. Hij moest als gevolg van de wapenstilstandsbepalingen (Londense Conferentie), op bevel van Koning Willem I, zijn poging staken. De vesting Maastricht bleef ook na het einde van de opstand in november 1830 een permanente offensieve bedreiging voor de Belgen vormen.

In de Nederlandse operatieplannen voor de Tiendaagse Veldtocht (1831) was de vesting Maastricht, waar generaal Dibbets de leiding strak in handen had, een belangrijk vooruitgeschoven steunpunt. Op 2 augustus startte de Tiendaagse Veldtocht, de Nederlandse troepen zetten over de gehele frontbreedte de opmars in. Tegelijk werd begonnen met nevenacties o.a. uitvallen vanuit de vesting Maastricht in de richting Tongeren, om de Belgen schrik aan te jagen en aan hun posities te binden. In een latere fase van de strijd (vierde dag) richtte de Prins van Oranje zich tot generaal Dibbets met het verzoek, ter ondersteuning van zijn geplande aanval in de richting Tongeren, een aanval in Westelijke richting te doen. Reeds voordat de bevelen van de Prins van Oranje generaal Dibbets hadden bereikt had hij, op eigen initiatief een sterk detachement ter sterkte van 1500 man infanterie, twee eskadrons huzaren en acht stukken geschut onder het bevel van generaal Van Boecoep gesteld en bevel gegeven naar Tongeren op te rukken om de vijand bij zijn terugtocht in de richting Luik de pas af te snijden.

De vesting Maastricht verkeerde van 1830 tot 1839 in een soort staat van beleg; geïsoleerd op 130 km afstand van de meest nabijgelegen vesting in Hollandse handen: 's Hertogenbosch. Gruwelverhalen over het wreed optreden van generaal Dibbets in die periode zijn uit de lucht gegrepen. Vele gegoede burgers verlieten Maastricht, in afwachting van het resultaat van diplomatiek overleg dat Maastricht ongetwijfeld zou toewijzen aan België. Bij de Eindregeling van Londen op 19 april 1839 werden Hollands rechten op de vesting Maastricht gehonoreerd. Het acces werd gegarandeerd door de creatie van een dubbele status voor Oostelijk Limburg: provincie van het (restant van het) Koninkrijk der Nederlanden en Hertogdom van de Duitse Bond.

Generaal Dibbets werd in 1835 voor zijn belangrijke verdiensten voor het Koninkrijk door Koning Willem I in de adelstand verheven. Voorts werd hij benoemd tot Ridder Militaire Willems-Orde 3e klasse. Generaal Baron Dibbets heeft het resultaat van zijn plichtsbetrachting niet meer mogen meemaken. Hij stierf op Goede Vrijdag 29 maart 1839 des namiddags om 16.00 uur. Hij werd met militaire eer begraven op het kerkhof aan de Tongerenseweg. Op bevel van Koning Willem I volgde op 29 mei 1839 de herbegraving op het bastion C buiten de Boschpoort. De Koning eerde zijn trouwe dienaar door dit bastion om te dopen in 'Bastion Dibbets'. Op het graf liet Koning Willem I een monument plaatsen dat op 21 april 1841 werd ingewijd. Op het monument staat het opschrift: "LUIT.GENERAAL BARON DIBBETS OPPERBEVELHEBBER DEZER VESTING 1830-1839". Na de ontmanteling van de vesting in 1867 lag het Dibbetsmonument in een soort parkje. Op het Dibbetsbastion moest in 1925 plaats worden gemaakt voor de Veemarkt. Het college van Burgemeester en Wethouders ondervonden veel weerstand van de Maastrichtse burgerij tegen het voorstel de generaal "een waardige rustplaats te verschaffen". Uiteindelijk werd het Dibbetsmonument - na restauratie op Rijkskosten - in 1927 op militair terrein heropgericht. Het kreeg een plaats voor het hoofdgebouw in de infanteriekazerne te Maastricht (de Tapijn-

kazerne). Toch ligt het stoffelijk overschot van de generaal nog buiten de Boschpoort, in het Bastion Dibbets, onder de Noorderbrug, onder het verkeerslicht bij de burg over een zijtak van de Zuid Willemsvaart. Te haastig graafwerk naar zijn gebeente op 10 augustus 1927 "des nachts om de burgerij niet te verontrusten" leverde niets op. Men 'vergat' zijn lijk toen maar! Op het terrein van de Tapijnkazerne staat slechts de cenotaaf, een leeg monument zonder stoffelijk overschot.

Vanouds spreekt men in Maastricht over Dibbets' woning als 'het generaalshuis', waarin thans 'het Theater aan 't Vrijthof' is gevestigd. Voorstellen om de fantasieloze naam van de Noorderburg te wijzigen in 'Generaalsbrug' of 'Dibbetsbrug' ondervonden tot op de dag van vandaag weerstand.

WILLIAM JERONIMUS

De Hertog van Saksen-Weimar en de Nassause troepen te Quatre Bras

In het artikel "Nederlandse bijdrage te Quatre Bras en Waterloo, 1815" Mars et Historia, 27e jaargang, nr. 3 van juli/sept 1993, is mijns inziens niet voldoende eer gegeven aan de enorme prestatie van kolonel Karel Bernhard Hertog van Saksen-Weimar, die op de 15e juni 1815 in staat was het voorwaarts gaan van maarschalk Ney te beletten en daardoor zijn divisie commandant, generaal De Perponcher in staat stelde zijn divisie bij Quatre Bras in stelling te brengen. Het is het heldhaftig besluit van deze officier dat Keizer Napoleon het overmeesteren belette van dit belangrijk punt.

15 Juni nam Napoleon het bevel over de rechtervleugel van het Franse leger en drong voorwaarts via de Fleuresweg in de richting van Ligny. Maarschalk Ney ontving het bevel over de linkervleugel en drong voorwaarts via de weg naar Quatre Bras. Napoleon neutraliseerde het IV Legerkorps van Von Bulow. Als maarschalk Ney in staat zou zijn geweest gedurende de nacht van 15 juni het strategisch belangrijke punt Quatre Bras te bezetten, dan zou de positie van Wellington's leger niet veilig zijn geweest.

Wellington's leger was volkomen onvoorbereid op deze strategie van Napoleon. Wellington zelf was op 15 juni in Brussel en had vele van de hoofdofficieren, waaronder de Prins van Oranje, het bevel gegeven naar Brussel te komen. De Prins van Oranje bleef de nacht in Brussel en had bevel gegeven de troepen in te laten rukken zolang er geen vijandelijke actie was te bespeuren.

Wanneer, kort na middernacht, het bericht in Brussel aankomt van de Franse aanval bij Ligny en Quatre Bras, zegt Wellington: "Napoleon surprised me!"
De Hertog van Saksen-Weimar, die twee weken voor de slag bij Quatre Bras, 23 jaar was geworden en de rang had van kolonel, voerde het bevel over het 2e bataljon Oranje-Nassau.
Echter op 2 juni viel de brigadecommandant, kolonel Van Goedecke, van zijn paard en brak zijn rechter scheenbeen. De Hertog van Saksen-Weimar, de oudste officier bij de 2e Brigade aanvaardde het bevel, alhoewel niet officieel, over de brigade. Zijn officiële benoeming kreeg hij pas op 15 juni, de dag van de aanval van maarschalk Ney.
13 Mei, het 2e bataljon Oranje-Nassau en de batterij Bijleveld waren in voorpost in Frasnes, het 1e en 3e bataljon in Houtain-le-Val en in Baisy en het bataljon Oranje-Nassau in reserve bij Genape. Hier waren ze bij het

begin van de vijandelijkheden.
Het 2e bataljon Oranje-Nassau, dat uiteindelijk 12 juni arriveerde, had nog steeds Franse geweren en de Jagercompagnie had geweren van vier verschillende kalibers. Om deze reden was de Oranje-Nassau Brigade Goedecke in de zeer slechte omstandigheid zes verschillende kalibers ammunitie met zich mee te moeten dragen. Dit bataljon samen met de compagnie jagers van het 2e regiment Oranje-Nassau en het 1e bataljon gingen in stelling rond Bousval in de nabijheid van Genappe.
De energie, de bekwaamheid om op de juiste tijd en geheel op zichzelf stappen te nemen, het sterk beleid op de dag van de eerste vijandelijkheden, van de Hertog van Saksen-Weimar waren bepalend voor het verloop van de gebeurtenissen tijdens de slag van 1815.

Napoleon had zich verenigd met zijn leger in Beaumont, slechts acht uur van Charleroi. Al de bewegingen van de Keizer en zijn leger waren bekend in het Pruisisch en Engels hoofdkwartier, de bivak-vuren bij Beaumont en Walcourt konden vanuit hun voorposten worden gezien.
Het geallieerde-leger van Wellington verbleef in ongunstige dislokatie in kantonnement, ook al zouden zij, na het bevel voor de mars, 36 uur nodig hebben om zich te verenigen op het verzamelpunt bij Quatre Bras, of met het leger van Blucher bij Sombref. En dit terwijl het vijandelijk leger slechts 35 km verwijdert was van beide punten.
Wellington echter hield vast aan de veronderstelling dat de vijand zou aanvallen vanuit de richting Valenciennes en Maubeuge, en geloofde het bericht van Fouche dat Napoleon niet uit zou breken voor juli.
Toen de Fransen op 15 juni de Pruisische voorposten bij Thuin aanvielen, welke de linkervleugel van Wellington dekte, dachten ze in Genappe en Houtain-le-Val niet aan de vijand, slechts 30 km verwijdert. De Hertog van Saksen-Weimar was samen met majoor Vigelius, uitgereden naar Thiennes, naar de compagnie jagers, en vandaar, om elf uur in de morgen terug naar Genappe waar hij een normale wachtparade hield. Het was om deze tijd dat vluchtelingen uit Charleroi aankwamen met het bericht dat de Fransen de stad hadden aangevallen en de Pruisen teruggedwongen. Aan het kanonvuur dat ze de hele morgen hadden gehoord, was geen aandacht geschonken, ze waren gewend aan het regelmatige exercitie-vuur van de Pruisische artillerie.
De Hertog van Saksen-Weimar was totaal zonder enig bevel, wachtte in zeer hoge spanning de komende gebeurtenissen af. Een groot gedeelte van de middag ging voorbij zonder een bericht of een bevel. Gedurende lange tijd waren ze niet zeker waar het artillerievuur vandaan kwam. Eindelijk kwam een bericht van majoor Van Normann in Frasnes, de commandant van het 2e Nassause bataljon, dat de vijand Frasnes met een grote kracht aanviel.
De Hertog van Saksen-Weimar gaf nu alarm, besteeg zijn paard en zond ordonnansen uit in elke richting. De afstand van zijn hoofdkwartier, in Genappe naar Quatre Bras was ongeveer 4 km, van daar naar Frasnes nog 3 km. Tussen vier uur en half vijf laat in de middag, nadat de Pruisen waren teruggedrongen in de richting Flueres, door de maarschalks Grouchy en Vandamme, kwam de Franse voorhoede in aanraking met de voorposten van het 2e Nassause bataljon in Frasnes. Dit Franse leger bestond uit de cavalerie divisie Piré, met chasseurs en lanceurs, gevolgd door de infanterie divisie Bachelu.

Hoe laat het bericht van de Franse aanval in Genappe aankwam is niet helemaal duidelijk, het journaal van de Hertog zegt gewoon: "Nachmittags, um 4 Uhr zwar erreichte schon den General Perponcher in Nivelles die Meldung, dasz sich das feindliche Feuer Gosselies nähere."Dit bericht moet over Houtain-le-Val zijn gegaan, maar zeker niet over Genappe, het hoofdkwartier van de Hertog. Maar wij weten niet of de Hertog het bericht direkt ontving, of via Houtain-le-Val, wij kunnen echter aannemen dat het om vier uur in Genappe was. Genappe is een derde van de afstand naar Nivelles.
Als wij aannemen dat het bericht om vier uur in Genappe aankwam, en dat het verst verwijderde kantonnement van de brigade in Thienes, het alarm om half vijf had ontvangen;

dan kunnen wij ook aanvaarden, gezien de hoge staat van paraatheid van de bataljons gekoppeld met de bekendheid van het terrein, dat de helft van de bataljons om kwart voor vijf en de rest rond half zes in Quatre Bras waren.
Vandaar naar het punt waar majoor Van Norman, commandant 2e bataljon, het grootste gedeelte van zijn bataljon in stelling had gebracht, tezamen met de batterij Bijleveld, op een dominerende verheffing in het terrein, was ongeveer 2700 meter. Het was daar dat de brigade moet zijn geweest toen de Fransen Frasnes aanvielen.
De Hertog van Saksen-Weimar verzamelde zijn officieren rond hem en beredeneerde: "Meine Herren, ich bin vollständig ohne irgend welche Order, aber ich habe noch nie gehört, dasz man einen Feldzug mit einem Rückzug beginnt, darum wolen wir zu Quatrebras standhalten."
Hij zond dit besluit met de Hollandse stafofficier Frederik von Gagern naar generaal De Perponcher. De opmars van de Hertog van Saksen-Weimar was al begonnen toen hij het bericht kreeg om het bevel over de brigade op zich te nemen. En het was nog later, nadat het gevecht al was begonnen en de vijand al was tegengehouden, dat hij het bevel kreeg om zich bij Quatre Bras te concentreren. Hij vond het bataljon Normann en de batterij Bijleveld op deze hoogte ten noorden van Frasnes, terwijl één compagnie nog steeds stand hield in Frasnes met het bevel om de vijand zo lang mogelijk tegen te houden. De batterij Bijleveld was in een zeer goede positie opgesteld, twee stukken op de weg en drie stukken aan de linker- en rechterzijde van de weg.
Nu op het moment van beslissing, vertoonde de Hertog bijzondere kalmte van gedachte en verplaatste zijn brigade met de grootste bedaardheid. Drie compagnieën van het 3e bataljon, 2e regiment, en twee compagnieën van het 2e bataljon Oranje-Nassau waren geplaatst als ondersteuning voor het bataljon Normann en daarachter als ondersteuning vier compagnieën van het 1e bataljon, 2e regiment. De beide andere compagnieën en de jagers werden in het bos van Bossu geplaatst, ongeveer 1/2 km rechts (west) van de weg. De rest van de brigade als reserve rond Quatre Bras.
In de tussentijd had het quadrille des lanceurs van Piré, de compagnie van Normann uit het dorp verdreven en viel nu, met sterkte, de hoogte ten noorden van Frasnes aan. Zij werden echter ontvangen met zeer krachtdadig en goed gericht geweervuur, wat hun dwong terug te trekken buiten het bereik daarvan, en te wachten op de infanterie divisie van Bachelu. Deze divisie, gevormd uit de 11e 61e, 72e en 108e lijn-regimenten, elk negen bataljons met een totale sterkte van 4103 man en drie stukken artillerie elk, samen met de cavalerie divisie van Piré, bestaande uit het 1e en 6e regiment chasseurs, het 5e en 6e regiment lanceurs, met een sterkte van 1865 man en veertien stukken artillerie, naderde nu de positie van de Hertog van Saksen-Weimar.
Nadat de Hertog het bataljon Normann en de batterij Bijleveld terug had getrokken naar zijn hoofdkwartier, op een hoogte bij het bos van Bossu, welke manoeuvre was uitgevoerd met grote kalmte en nauwkeurigheid, had de brigade met de rechtervleugel in het bos van Bossu en de linkervleugel op de boerderij Gémioncourt met drie stukken artillerie, positie ingenomen.
Herhaaldelijk viel de Franse cavalerie aan op de linkervleugel, maar de Nassause troepen stuurde ze terug bij elke poging. De Hertog zou graag zelf cavalerie gehad willen hebben om in te zetten tegen de lanceurs om daarmee een beslissing te forceren. De 50 Pruisische huzaren van het 1e Silezisch huzaren regiment, die van Gosselies naar Quatre Bras waren gezonden, zijn waarschijnlijk pas in de nacht aangekomen. Maar in ieder geval zouden zij te weinig in aantal zijn geweest om een beslissing te brengen.
Het was een goed gevecht, elk detachement wedijverde, het was de Nassause brigade die de eer had om de eerste te zijn die voor Wellington's leger deze zo belangrijke veldslag begon. Dit bracht de moed van de troepen op een hoger niveau. De Hertog van Saksen-Weimar voelde aan, dat hij op zichzelf, hier de vijand tegen moest houden en de eerste barricade opwerpen. Door zijn energieke actie, zijn begrip voor de toestand, zijn moed

het aan te grijpen en zijn volharding, verdiend hij voorzeker de onbetwiste erkenning. Door zijn optreden, ontving Napoleon's plan de eerste zware klap. De Hertog deed Wellington's leger een kolossale dienst, verschafte het tijd en ruimte, aangezien het zo ver uit elkander verspreid lag en niet genoeg tijd zou hebben gehad om zich te verenigen.
Wanneer wij spreken over Quatre Bras, dan moeten wij dit vermelden. Het optreden van de Hertog van Saksen-Weimar en zijn beleid hadden grote invloed op de Nassause troepen, dat is bewezen door het feit dat de sterkte van de Franse troepen tien bataljons was, dubbel de sterkte van de Hertog.

Pas met het donker worden, ongeveer negen uur 's avonds was het gevecht geëindigd. De vijand trok terug op Frasnes, en legerde in de huizen aan de rand van het dorp. De Hertog van Saksen-Weimar bracht zijn voorposten vooruit tot vlakbij de vijand, hij hield het bos van Bossu bezet en concentreerde het merendeel van zijn brigade rond Quatre Bras, waar hij zijn hoofdkwartier opzette. Dezelfde nacht zond hij het volgende bericht naar generaal De Perponcher in Nivelles:

"Quatre Bras, 15 Juni 1815, 9 uur 's avonds"

"Ik heb de eer Uw Excellentie mede te delen, dat de vijand om half zes mijn voorposten in Frasnes aanviel met infanterie en cavalerie. Het 2e Nassau bataljon en de batterij Bijleveld, als een result van deze actie moesten zij zich terug trekken tot halverwege Quatre Bras. De brigade verenigde zich in Quatre Bras. Ik bracht het 3e bataljon Nassau in kolonne voorwaarts op de weg naar Frasnes, plaatste het 1e bataljon voor verdediging in het Bossubos en het 2e bataljon voor ondersteuning. Het restant van mijn brigade heb ik geconcentreerd rond Quatre Bras en langs de weg naar Marbais. De artillerie, welke zich heldhaftig heeft gedragen, heeft de vijand belet enige grond te winnen aan deze zijde van Frasnes.
Op het ogenblik heeft de vijand stand genomen in huizen aan de rand van Frasnes. Vijandelijke cavalerie in de richting van Sart-Dame-Avelines, is naar voren gebracht en levert gevaar op voor mijn linkervleugel. Van de Pruisische troepen heeft niemand zich bij mijn brigade aangesloten.
Ik weet niet wat mijn positie is ten opzichten van de andere troepen en of er gevaar is dat ik af gesneden zal worden van Brussel. Ik kan U de sterkte van de vijand niet geven, het Bossu-bos, het heuvelig terrein en het hoge koren maakte het moelijk voor een nauwkeurige beraming. Ik kan geen Fransen artillerie gewaar worden. De nodige maatregelen voor onze veiligheid gedurende de nacht zijn genomen. Ik moet Uw Excellentie ook mededelen dat ik te zwak ben om mijzelf voor een lange tijd te verdedigen. Het 2e bataljon Oranje-Nassau heeft nog steeds geweren van Franse kaliber en elke man heeft nog maar 10 kogels over.
Het regiment jagers heeft geweren van vier verschillende kalibers en ook zij hebben maar 10 kogels de man. Ik zal de mij toevertrouwde stelling, zolang als ik kan houden. Ik vermoed dat met het breken van daglicht de vijand opnieuw zal aanvallen. De troepen zijn in de beste moed. Als pas-woord heb ik gekozen Wilhelm Wiesbaden."

"Kol. Bernhard zu Saxe Weimar"

"De battterijen hebben geen ammunitie meer"

De acht ammunitiewagens, de batterij Bijleveld toegedeeld, zijn waarschijnlijk in het hoofdkwartier van de divisie achtergebleven. De nacht passeerde met een bezoek aan zijn voorposten en het verkrijgen van nieuwe bevelen. Kort nadat hij zijn bericht had verzonden aan generaal De Perponcher ontving hij het bevel om zijn positie zo lang mogelijk te houden, maar als het onmogelijk zou blijken, terug te vallen op Mont-St-Jean. Tussen tien en elf uur kreeg hij het bericht dat generaal De Perponcher zelf, hem met twee bataljons te hulp zou komen. Er was geen slaap

voor de Hertog, met intense aandacht luisterde hij naar ieder geluid van de vijand.
Om drie uur arriveerde generaal De Perponcher met het 27e jagers en het 8e militiebataljon, om acht uur arriveerde de batterij Stievenaer en het 7e militie-bataljon en om twaalf uur in de middag het 7e lijn-bataljon. De totale 2e divisie was nu bijeen in Quatre Bras.
De prestatie van de Hertog van Saksen-Weimar is wijd en zijd bekend, de Encyclopaedia Britannica beschrijft zijn wapenfeit als volgt: "Prince Bernhard, commanding a brigade at Quatre Bras, retained his position there to check the French advance instead of drawing off to mass with his division at Nivelles. Owing to this officer Wellington retained possession of the important stratigical point of Quatre Bras. Consequently Ney's advance struck into Prince Bernhard's advanced troops who were forced back. But the Prince firmly held his main position at the crossroads, and as the day was drawing on, Ney wisely decided not to push any farther and so risk isolating the left wing. He halted and reported to the Emperor."
Napoleon op St. Helena beschrijft in zijn memoires de situatie met de volgende woorden: "Zonder het heldhaftig optreden van de Prins van Oranje en zijn naast bijzijnde commandant Van Saksen-Weimar om met zijn kleine macht stelling te nemen bij Quatre Bras, zou ik het Pruisische leger over de Rijn hebben terug geworpen. Als dit gebeurd zou zijn; de de kaart van Europa had er hoogstwaarschijnlijk anders hebben uitgezien.
Siborne in zijn "History of the war in France and Belgium in 1815", op bladzijde 51, schrijft: "The stated conduct of his leadership and the influence his actions had on the Nassau troops, has been proven by the fact that the strenght of the French was at last 10 batallions, double the strenght of the Prince's force."
Sinds Waterloo, tijdens de eerste ontmoeting tussen Wellington en de Hertog van Saksen-Weimar in 1815, heerste er een zeer gespannen verhouding tussen beiden, de eigenlijke oorzaak hiervan is niet meer na te gaan, maar het dateert zeer waarschijnlijk vanaf de slag bij Quatre Bras. Wellington moet zich gerealiseerd hebben, dat deze jonge kolonel hem als het ware in het zonnetje had gezet.

In 1823 waren Hertog Karel Bernhard en zijn gemalin Hertogin Ida, de gast van de Hertog en de Hertogin van Clarence op het St. James paleis, waar hij de Hertog van Wellington ontmoet. De Hertog beschrijft deze ontmoeting als volgt: "Der Herzog von Wellington redete mich an, ich konnte aber sein früheres Betragen gegen mich nich vergessen und benahm mich mit der schneidendsten Kälte gegen ihn."
De Duitsers legden deze draad aan op Belgisch gebied en ten noorden van het Drielandenpunt, nog enkele kilometers op Duits gebied, voorbij Vaals. De versperring bestond uit zeven zinken draden van vier millimeter, 30 centimeter boven elkaar, gespannen tussen houten palen. Op drie meter aan weerszijden van de geladen draden was prikkeldraad en er stonden waarschuwingsborden. Op elke 500 meter was er een wachthuis. Er werd gepatrouilleerd door uit 39-plussers bestaande Landsturm.

Mr C.J.M. KRAMERS

Het ijzeren gordijn langs onze zuidgrens 1915-1918

Op 6 juni 1915 zond de Duitse gezant een nota aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Hierin stond dat de militaire autoriteiten het nodig hadden gevonden langs zekere gedeelten van de Nederlandse grens metalen draden aan te leggen. Deze zouden een week later onder zeer krachtige elektrische spanning worden gezet. Het aanraken der draden zou ernstige gevolgen met zich meebrengen. De militairen hadden op enige afstand van de lijn waarschuwingsborden geplaatst. De Nederlandse regering werd ingelicht om de autoriteiten in staat te stellen desgewenst zelf maatregelen te nemen.

ONHEILSPELLEND

Voor de bewakers van de "Elektrische Grenzabsperrungszaun' werd een 'Wachbuch' samengesteld met instructies voor de 'Streckenmeister' die toezicht had op de 'Schalthausposten' die moesten zorgen voor stroom. Eerst was deze 500 volt maar al snel werd het 2000 volt, niet altijd in alle zeven draden tegelijk. Ook
waren er tripmijnen, signaallampen, alarmsystemen en soms observatieballonnen in de lucht.

Waar de grens rivieren en kanalen kruiste, hing de draad vlak boven het wateroppervlak. Bij hoog water werd de stroom uitgeschakeld. Zuidelijk van Eijsden was over de Maas ook nog een zware ketting gespannen. Langs de Belgische oever van de grens-Maas was de draad ook aangelegd. De rivier was hoogstens te bereiken via een riool of door een beek, als er tenminste geen stevige versperring onder water zat.

Bij enkele grensovergangen naar Nederland waren er doorlaatposten. Die waren er ook waar Belgisch gebied van het eigen land was afgesneden, de lijn kon namelijk niet overal de soms grillige bochten van de grens volgen. Belgen die buiten de draad terechtkwamen mochten daar blijven wonen maar als zij erdoor gekomen waren België in mochten zij niet meer terug naar huis. Mondeling contact over de draad was verboden. Op enkele plaatsen is op zondagen beperkt contact tussen familieleden toegelaten door de Duitsers maar toen dit ontaardde in scheldpartijen vanuit Nederland tegen Duitse schildwachten heeft Nederland hier een eind aan gemaakt.

De meeste doorgaande wegen waren met plaggen en prikkeldraad geblokkeerd. Langs de grens zelf had ons leger prikkeldraad en andere markeringen aangebracht. Hierdoor kon onder meer worden voorkomen dat Nederlandse en Duitse militairen onopzettelijk de grens zouden overschrijden. Dit was ook van belang voor vluchtelingen uit België want op Nederlands gebied mochten zij niet meer door Duitsers worden vervolgd. Tot verdriet van de Nederlanders werden hun markering herhaaldelijk weggenomen door belanghebbende smokkelaars, waarover hieronder meer. Ik heb begrepen dat aan onze kant ook nog is overwogen een elektrische versperring aan te leggen maar daar was geen geld voor. Bij het uitbreken van de oorlog werden vanaf de Nederlandse kerktorens nabij de grens vlaggen uitgehangen. Toen veel vlaggen waren stukgewaaid en er meer luchtvaartuigen kwamen werden kerkdaken rood-wit-blauw geschilderd.

Tijdens de gehele oorlog heeft er grensverkeer met België plaatsgevonden voor goederen en personen. Zo was zaken- en familiebezoek mogelijk maar zeer geen toerisme. Voordat de draad in bedrijf kwam as het merendeel van de wel een miljoen tellende vluchtelingen vrijwillig naar België teruggekeerd. Na 1915 waren gezinsleden van in Nederland geïnterneerde Belgische militairen in de gelegenheid naar Nederland te reizen om zich bij de huisvader te voegen. Het kwam ook voor dat Nederlanders dagelijks

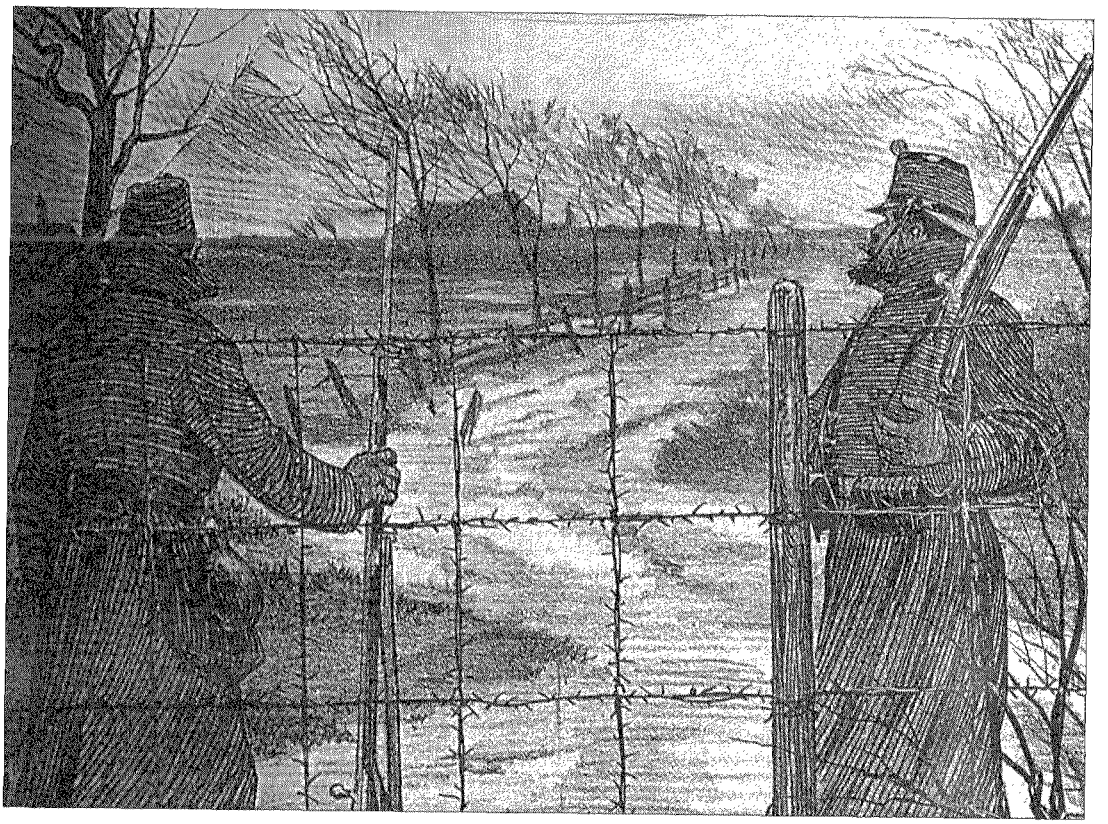

Nederlandse soldaten aan de grens.

de grens overkwamen voor werk in België. De Belgische gezant in Den Haag heeft eens geprotesteerd omdat aldus Nederlanders munitie voor de Duitsers fabriceerden in een fabriek nabij Maaseik. Nederland kon dit niet verbieden.

VRIJ BELGIË BINNEN NEDERLAND

De Duitsers hebben nooit de Belgische enclave Baarle Hertog bezet. Daartoe hadden zij de Nederlandse grens moeten overschrijden. In november 1915 lichtte de Duitse gezant de Nederlandse regering in dat Franse en Belgische officieren over Nederlands gebied naar Baarle Hertog waren gekomen om er een radio-zendinstallatie te bouwen. Duitsland beschouwde dit als een militaire operatie en eiste dat Nederland de aanvoer van onderdelen voor deze zender zou beletten. Ons leger heeft toen een prikkeldraadversperring aangelegd om de gezamenlijke woonkern Baarle Hertog en het Nederlandse Baarle Nassau heen. Op zes plaatsen werd het goederenverkeer gecontroleerd. De trein uit Tilburg reed toen niet verder dan Alphen, om te voorkomen dat vanuit een rijdende trein voorwerpen op Belgisch gebied konden worden afgeworpen.

DOEL VAN DE DRAAD

In zijn nota van 6 juni 1915 heeft de Duitse gezant niet vermeld om welke reden de draad werd aangelegd. Het Kriegsarchiv te München bewaart gegevens over Beierse troepen die in de Voerstreek ten zuiden van Zuid-Limburg de draad hebben aangelegd. Hieruit blijkt dat bestrijding van spionage het eerste doel was. Berichten over de Duitse legers in Frankrijk en België mochten niet tot de geallieerde legerleiding doordringen. De barrière diende ook om desertie uit de Duitse strijdkrachten tegen te gaan. Een vol-

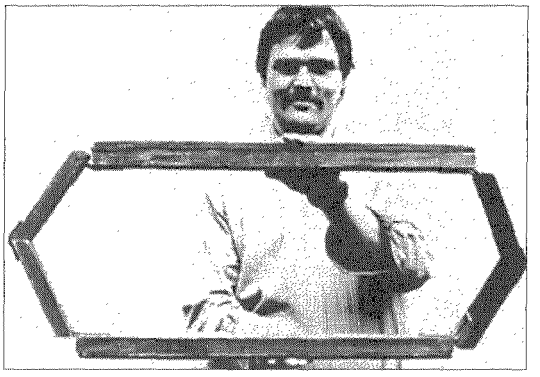

Een met rubber geïsoleerd klapraam om de draden opzij te duwen.

gend doel was het belemmeren van grensoverschrijding door mannen in Duits bezet gebied, die zich via neutraal Nederland bij de Belgische en andere geallieerde strijdkrachten wilden voegen. Voorts werd de smokkelhandel tegengegaan.
Op korte termijn zijn deze doeleinden in hoge mate bereikt. Hoe langer de barrière er stond, des te meer werd er gedaan door Duitsland's vijanden om de beoogde doelen te ondergraven.
Niet alleen langs de Belgisch-Nederlandse grens maar ook in de Elzas tegen de Zwitserse grens aan heeft eenzelfde versperring bestaan. Ik neem aan dat ook hier de doeleinden dezelfde waren als langs onze grens met België. De stemming onder de Elzasser bevolking, die in 1870 Duits was geworden, zal daartoe aanleiding hebben gegeven. De landgrenzen van Duitsland zelf met het neutrale Zwitserland en Nederland werden in de eerste wereldoorlog wel goed bewaakt door de Duitsers maar zij hebben kennelijk geen behoefte gehad aan een draadversperring.

SPIONAGE

De beperking van het personenverkeer over de grens bracht het berichtenverkeer niet tot stilstand. Op allerlei manieren werden de zwakke plekken van de draad afgetast. Men kon er wel eens door of overheen komen met behulp van ladders, geïsoleerde tangen, rubber matten en rubber laarzen. Met fietsbanden geïsoleerde tangen, klapramen en tonnen konden als de Duitsers niet keken tussen de draden worden geplaatst. De Britse inlichtingendiensten verschaften hiervoor graag het nodige materiaal. Als een koperdraad over de elektrische leidingen werd geworpen en de twee losse einden in emmers water werden gestoken werd de stroom veel zwakker. Het lukte ook wel eens via een sleuf onder de draden door te komen. Bij onweer en stortbuien moest de stroom worden uitgeschakeld. Ook kon wel eens een Duitse wachtpost worden omgekocht. Voordat dit uitdrukkelijk werd verboden werden met in België opgelaten vliegers en met pijl en boog berichten over de grens gestuurd. Een buiten de draad wonende Belgische pater kreeg berichten door in zijn schone was.

DESERTEURS

De Nederlandse neutraliteit bracht met zich mee dat militairen van oorlogvoerende naties, die met de gevechten onze grens over kwamen, hier werden geïnterneerd. Dit is geschied met 30.000 Belgen en enige honderden Britten, Fransen en Duitsers. De kosten van de internering zijn aan Nederland terugbetaald. Wanneer onopzettelijk Duitse patrouilles op Nederlands gebied kwamen dan konden deze ook worden teruggeleid. Ook kon het voorkomen dat Duitse militairen in burger met paspoort Nederland in kwamen bijvoorbeeld om in Maastricht boodschappen te doen. Dit kwam gelukkig zelden voor maar het kon niet worden verboden. Er waren namelijk ook Nederlandse militairen in dienst die in Duitsland waren gedomicilieerd en daar met verlof in burger heen reisden. Een verbod als voormeld zou ook hen treffen.
Na afloop van de gevechten in ons grensgebied zijn ook individueel militairen in Duitse dienst uit België en uit Duitsland zelf naar Nederland gekomen met de bedoeling zich verder aan deelneming aan de oorlog te onttrekken. Dit waren deserteurs, die niet voor internering in aanmerking kwamen en die ook door geïnterneerde Duitsers uit hun kampen werden geweerd. Aanvankelijk liepen zij vrij rond maar wegens ontbreken van middelen van bestaan en criminele dan wel spionage-activiteiten werden ook zij in speciale kampen ondergebracht, uiteraard voor Nederlandse rekening. In 1918 bedroeg hun

Een bejaarde Duitse schildwacht voor de draad in het grensdorp Essen.

aantal 10.000, hieronder veel Polen, Russen en Elzassers. Met name de Elzassers kon het neutrale Nederland niet naar Engeland laten vertrekken want dan hadden zij zich bij de Franse legers gevoegd. Duitsland zou daartegen ernstig bezwaar hebben.

VLUCHTELINGEN

Krachtens internationale overeenkomsten mochten ontvluchte krijgsgevangenen van oorlogvoerende naties, als zij eenmaal in Nederland waren binnengekomen, met hulp van hun gezantschappen doorreizen naar hun eigen legers. Zo werd een Russische militaire die op de vlucht door Duitsers op Nederlands gebied was aangeschoten en Duitsland ingesleept, na Nederlands protest en behandeling in een Akens ziekenhuis, alsnog naar de Nederlandse grens geleid. Civiele vluchtelingen, zowel Belgen en burgers van andere oorlogvoerende landen werden na grensoverschrijding in Nederland opgevangen. De Nederlandse grenswacht had instructie om niet meteen naar paspoorten te vragen omdat vluchtelingen aan de grens in levensgevaar konden verkeren. Ook werd overwogen dat, als zulke vluchtelingen echte buitenlandse agenten waren, deze altijd wel over uitstekende documenten zouden beschikken.

Koning Albert had zijn landgenoten opgeroepen zich zo mogelijk bij het Belgische leger aan te sluiten. Wanneer deze Nederland binnenkwamen en niet voor interner ing als militair in aanmerking kwamen, konden zij ongehinderd via Vlissingen naar Engeland reizen. Zij verklaarden dan meestal dat zij werk in Engeland zochten. Belgische consulaten in Nederland konden hun landgenoten van de nodige documenten voorzien maar mochten niet actief als aanwervingsbureau voor de militaire dienst optreden.

In januari 1917 slaagde een stoomsleepboot uit Luik erin bij zeer hoog water over de gestreken stuwen heen met 150 passagiers Eijsden te bereiken. De boot werd onderweg van de Belgische oevers beschoten maar pantserplaten gaven voldoende bescherming. Het schip ramde een ponton en een houten brug en brak door de ketting heen.

In de Belgische Voerstreek bevindt zich een monument ter nagedachtenis van geëlektrokuteerde slachtoffers - dat moeten er langs de hele grens enige honderden zijn geweest. In 1940 werd het door de SS opgeblazen en in 1972 heropgericht. In dit gebied herbergde graaf Sécillon, burgemeester van Sint Martensvoeren, in zijn kasteel veel ontsnapte geallieerde militairen. Dit waren niet alleen krijgsgevangenen maar ook geallieerde manschappen, die door de Duitse linies heengekomen waren zonder te worden gearresteerd. De graaf gaf hen les in polsstokspringen, waarna zij zonder gevaar voor elektrokutie over de draad sprongen.

In 1914 konden de Duitsers grensoverschrijding maar beperkt verhinderen. In december 1914 kwamen er nog 5000 Belgen over de grens. Een aantal vluchtelingen werd door beschieting gedood of gewond, anderen werden door bajonetten uit bosjes geprikt. Vrachtschepen met grensoverschrijdende lading - al in de zomer van 1914 hadden de Duitsers het Nederlandse scheepver-

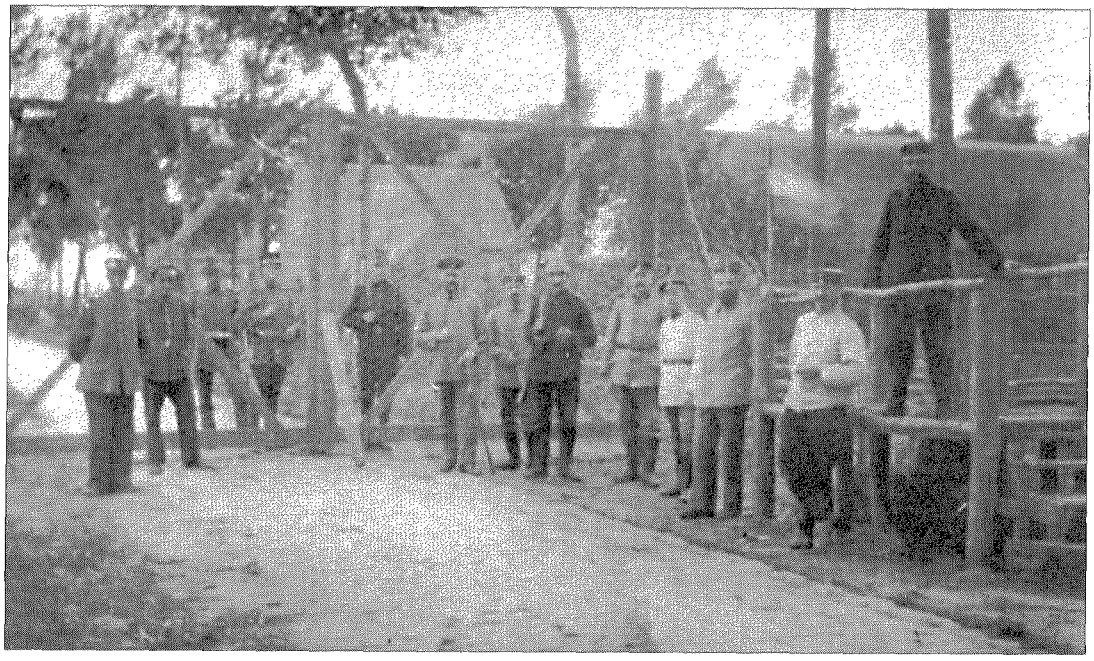

Doorlaatpost in de Prosperpolder, Zeeuws-Vlaanderen.

Versperring op een polderdijk.

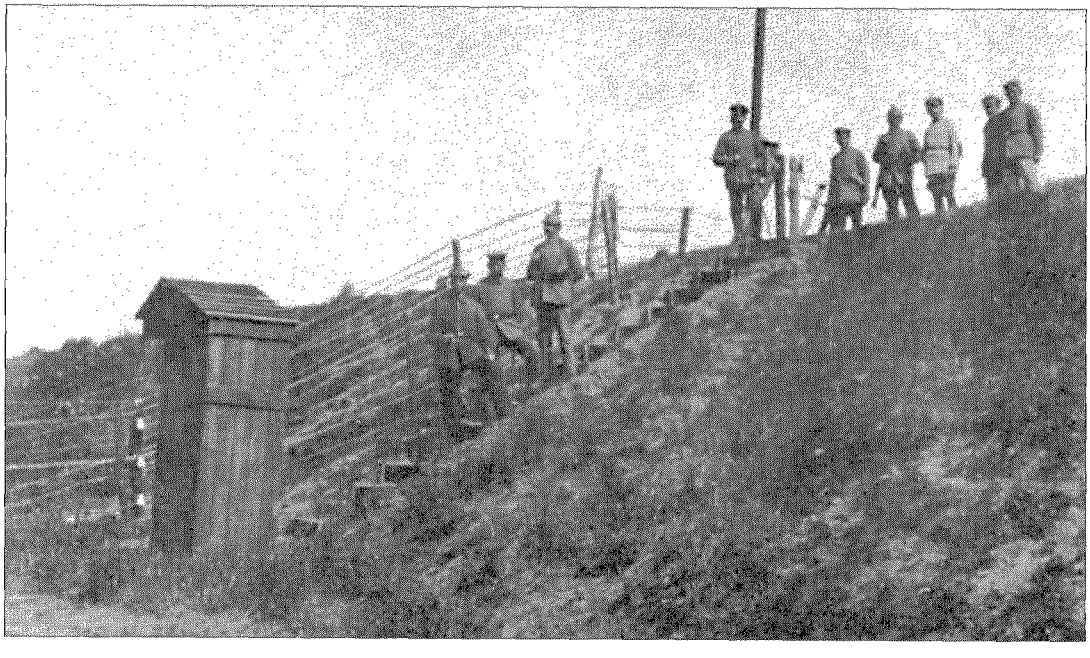

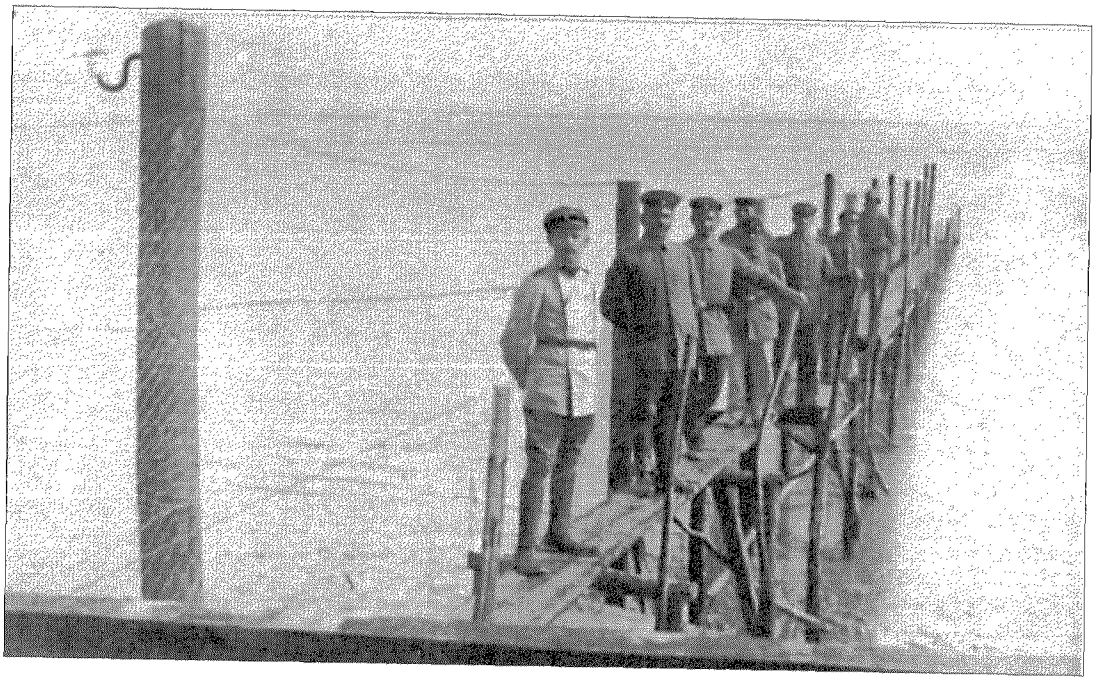

De versperring eindigt op de linker Scheldeoever.

keer over het Belgische deel van de Zuid Willemsvaart vrijgegeven - werd scherp gecontroleerd. Het kwam voor dat ladingen met chemicaliën werden besprenkeld om vluchtelingen te treffen.

SMOKKELARIJ

In 1914 was de goederensmokkel over de Belgische grens een grotere zorg voor de Nederlandse autoriteiten dan voor de Duitsers. Deze hadden er niets tegen als zij schaarse goederen in handen konden krijgen. De smokkelaars waren echter in staat niet alleen de Nederlandse maar ook de Duitse grenswachten ertoe te brengen eens een oogje dicht te doen. Dit ondermijnde de discipline en verzwakte de naleving van de andere doeleinden van de Duitse bewaking.
Van Nederlandse zijde is op enkele plaatsen de grens nader met prikkeldraad gemarkeerd maar die zwakke versperringen hielden nooit lang stand. Een meer solide grensafsluiting was voor Nederland te duur. Uit het oogpunt van de bestrijding van de smokkelarij was de elektrische draad voor Nederland dan ook niet onwelkom.

LATERE VERSPERRINGEN

Sinds het eind van de Eerste Wereldoorlog zijn er langs onze grens nog twee draadversperringen geweest. In de jaren dertig heeft Hitler's arbeidsdienst een prikkeldraadhek van enkele kilometers aangelegd midden door de grensstraat aan de oostkant van Kerkrade.
De andere was een zwak geladen schrikdraad langs gedeelten van de Duits-Limburgse grens. Deze draad ligt op Nederlands gebied en heeft als doel te verhinderen dat wilde zwijnen uit Duitsland onze gewassen beschadigen.

Bestuursmededelingen

NOTULEN
van de 28ste Algemene Vergadering
gehouden in het Militaire Luchtvaart Museum
te Soesterberg
op zaterdag 12 november 1994

Aanwezig: 60 leden.

1. **Opening**
   De voorzitter, de heer Kramers, opent de vergadering, heet de aanwezigen hartelijk welkom.

2. **Notulen** van de 27ste Algemene Vergadering (opgenomen in "Mars et Historia", 27ste jg nr 4).
   De notulen worden ongewijzigd vastgesteld.

3. **Mededelingen van de voorzitter**
   De voorzitter houdt de jaarrede (elders in dit blad afgedrukt).

4. **Ingekomen stukken**
   De secretaris deelt mee aan de Beschermheer van onze vereniging het volgende telegram gestuurd te hebben: "Bestuur en leden van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie, te Soesterberg in Algemene ledenvergadering bijeen, betuigen Uwe Koninklijke Hoogheid, Beschermheer van de Vereniging, hun oprechte gevoelens van aanhankelijkheid en trouw". Van de Beschermheer is een telegram ontvangen met de inhoud: "Heel veel dank voor uw vriendelijk telegram. Ik wens u allen een goede algemene ledenvergadering toe en ik hoop dat de vele aktiviteiten welke uw vereniging steeds weer organiseert de belangstelling voor de militaire historie zal doen groeien. Bernhard". Op deze mededeling volgt een applaus van de vergadering.
   Bericht van verhindering en de wens voor een goede vergadering is ontvangen van de heren F.J. van Lier en C.A. Heshusius.
   De secretaris meldt van enkele leden reeds het ingevulde enquête-formulier ontvangen te hebben. Hij roept de overige aanwezigen op om alsnog, in het belang van het slagen van het programma van de dag van de ledenvergadering, het formulier in te leveren.

5. **Jaarverslag van de secretaris**
   Het in Mars et Historia 28ste jaargang nummer 3 opgenomen jaarverslag wordt goedgekeurd.

6. **Financieel overzicht 1993/verslag kascommissie**
   Het financieel verslag 1993 is beschikbaar. De penningmeester meldt een klein batig saldo. De vergadering gaat akkoord met zijn voorstel dit saldo te bestemmen voor het lustrumfonds.
   De kascommissie, bestaande uit de heren W.H.C. Boon, H.A. Bresser en W.L. Plink, verklaart de tegoeden van de rekeningen te hebben gecontroleerd en in orde bevonden. Zij stelt voor de penningmeester te dechargeren. De vergadering verleent met applaus decharge aan de penningmeester en keurt het financieel verslag 1993 goed.

7. **Financiële situatie 1994/Benoeming kascommissie 1994**
   De penningmeester verwacht voor dit jaar een bescheiden overschot. Ondanks aanmaningen en enkele toezeggingen te betalen, hebben veertien leden nog steeds de contributie 1994 niet betaald. De vergadering benoemt de heren J. Bloemendaal, H.A. Bresser en W.L. Plink tot lid en de heer P.N.M.A. van der Baan tot reserve-lid van de kascommissie 1994.

8. **Begroting 1995**
   De penningmeester meldt dat de begroting 1995 een tekort laat zien. Toch komt het bestuur nu niet met een voorstel de contributie 1995 te verhogen. Er moet echter wel met een contributieverhoging voor 1996 rekening gehouden worden, wil Mars et Historia de huidige omvang behouden.

9. **Stichting Diekerhoff-Fonds**
De stichting heeft in het verslagjaar een bijdrage verstrekt voor het boek "Van de Weser tot de Weichsel" van het verenigingslid M. van der Hoeven en heeft voorts een bijdrage toegezegd voor de publikatie van het proefschrift "Oorlog over Holland 1000-1375" van het verenigingslid R.P. de Graaf. Het bestuur bemiddelt bij een ander fonds voor nog een bijdrage voor dit boek.
Op voorstel van onze vereniging wordt het bestuur van de stichting uitgebreid, omdat de vereniging de statutaire mogelijkheid heeft nog bestuursleden voor te dragen. Het bestuur zal op korte termijn ter benoeming voordragen de verenigingsleden J.H.J. Andriessen en C.M. Schulten.
De vandaag gehouden veiling heeft ƒ 546,- en de verloting ƒ 357,- opgebracht.

10. **Mars et Historia**
De voorzitter meldt dat de redactie ook dit jaar weer veel werk verzet heeft. De vertraging bij het verschijnen is belangrijk geslonken. De samenstelling van de redactie heeft geen verandering ondergaan. De heer Van den Berg heeft het eindredakteurschap overgedragen aan het erelid Muller, wel blijft hij de contacten met de drukker verzorgen.
De voorzitter vraagt de aanwezigen om suggesties voor sponsoring en financiering van een te maken wervingsfolder.

11. **Zesde lustrum (1996)**
De lustrumtentoonstelling "De militair leert" wordt gehouden in Museum Flehite in Amersfoort en wordt op 1 oktober 1996 geopend, in principe door onze beschermheer Prins Bernhard. De tentoonstelling duurt vier weken. De redactie en de lustrumcommissie streven ernaar de artikelen in het lustrumnummer 1996 zoveel mogelijk te laten aansluiten bij het thema van de tentoonstelling.
De lustrumcommissie is uitgebreid met verenigingslid M. van der Hoeven.

12. **Bestuursmutaties**
Mevrouw P.H.Th. Dumon en voorzitter C.J.M. Kramers treden af als bestuurslid en zijn op grond van artikel 8 van de statuten

Drs. J. Nuis.

niet meer herkiesbaar wegens het dit jaar bereiken van de in dat artikel vermelde leeftijd. De voorzitter stelt namens het bestuur voor het aantal bestuursleden uit te breiden tot 12 en te benoemen tot bestuursleden de heren J.P.C.M. van Hoof, H.A.R. Kampen en R. de Winter en tot voorzitter de huidige secretaris J. Nuis. Het bestuur is voornemens de heer Kampen aan te wijzen als secretaris. De vergadering gaat met applaus akkoord met dit voorstel, waarna voorzitter Kramers met de overhandiging van de voorzittershamer het voorzitterschap overdraagt aan de nieuwe voorzitter.
Voorzitter Nuis dankt de vergadering voor het uitgesproken vertrouwen en heet de zo juist benoemde leden welkom in het bestuur. Hij dankt het afgetreden bestuurslid mevrouw Dumon voor haar langdurige en grote inzet als bestuurslid en secretaris en memoreert haar precieze werkwijze en de attente wijze van overdracht, toen hij het secretariaat van haar overnam. De voorzitter brengt met het aanbieden van een aquarel

van een Milva van de hand van Peter de Haas de dank van de vereniging over. Vervolgens dankt hij zijn voorganger Kramers voor eveneens zijn grote inzet voor de vereniging en wijst als voorbeeld daarbij naar zijn vele representatieve activiteiten. Ook de heer Kramers ontvangt als dank voor het vele werk namens de vereniging een aquarel van Peter de Haas, voorstellende een diplomaat in ambtskostuum.

13. **Wat verder ter tafel komt**
De heer A. van Hengel vraagt of bij de maaltijden tijdens de excursies weer om stilte voor gebed gevraagd kan worden. De voorzitter zegt dat toe.
Gelet op het succes van de beide themadagen over uniformen, vraagt de heer Van Hengel tevens of ook over andere onderwerpen een themadag georganiseerd zou kunnen worden. De voorzitter moet binnenkort als zo juist afgetreden secretaris de afdelingscorrespondenten nog een brief schrijven. Hij zal hen dan op dit verzoek attenderen.
De vergadering gaat akkoord met het bestuursvoorstel om in afwijking van artikel 12 van de statuten de 29ste Algemene Vergadering te houden aan het einde van 1995 en in het midden des lands.

14. **Sluiting**
De voorzitter dankt directeur M. Botma van het Militaire Luchtvaart Museum en zijn staf voor de grote gastvrijheid en hulp en bedankt hen, die voor en achter de schermen geholpen hebben om de dag tot een succes te maken. De heer Van den Berg, de organisator van de gehele dag, wordt extra bedankt. De voorzitter dankt de aanwezigen voor hun komst en inbreng en sluit de vergadering.

J. Nuis, (fungerend) secretaris

JAARREDE VAN DE VOORZITTER

Hartelijk welkom op deze 28ste algemene ledenvergadering van onze vereniging. Zoals vorige keren vindt dit gebeuren plaats als waardige afsluiting van een drukke en goed bestede dag. De leden hebben weer de gelegenheid gehad om bij te praten. In dit jaar is een groot aantal bevrijdingsherdenkingen begonnen, zo uitgebreid dat onze vereniging geen initiatieven heeft genomen.
In het afgelopen jaar heeft onze vereniging door overlijden de volgende leden verloren:
B.J. Haijer, K.B.A. Blom, J.P. Boot, H.A. Ziekemeijjer, Jhr. F.W. van Rappard, Chr. Overhoff en J. van der Houwen RMWO. Ik verzoek u op te staan en hen in stilte te herdenken . . . Zij rusten in vrede.

U hebt in ons blad al het jaarverslag van de secretaris kunnen lezen. Met genoegen ziet het bestuur terug op de zo gunstig verlopen excursies naar de Mariniers in Doorn op 1 juni en naar de Marine in Den Helder op 12 oktober. Vóór de zomer heeft het bestuur een lunchontmoeting gehad met de hoofden van de historische secties van de drie krijgsmachtonderdelen en met de directeuren van de vijf militaire musea. Wij hebben uitgebreid gesproken over onze plannen voor het komende lustrum en ik kan u zeggen: we liggen op dezelfde lijn.

Het bestuur vergadert alle twee maanden, zo mogelijk telkens in een ander militair object, dit jaar b.v. bij de KMA en bij Defensieleergangen bij Delft. Dit bevordert ook de naambekendheid van ons gezelschap. Voorzitter en bestuursleden gaven acte de présence ter gelegenheid van boekuitreikingen, openingen van tentoonstellingen en feestelijke bijeenkomsten. De relaties met zusterverenigingen Documentatiegroep '40-'45, Western Front Association en IMMS waren weer uitstekend.

Zoals vermeld in het jaarverslag van de secretaris hebben een aantal afdelingscorrespondenten hun werkzaamheden beëindigd en zijn zij opgevolgd door nieuwe afdelingscorrespondenten. Aanvullend op dat verslag kan ik u melden, dat recent voor "Overzeese versterkingswerken met

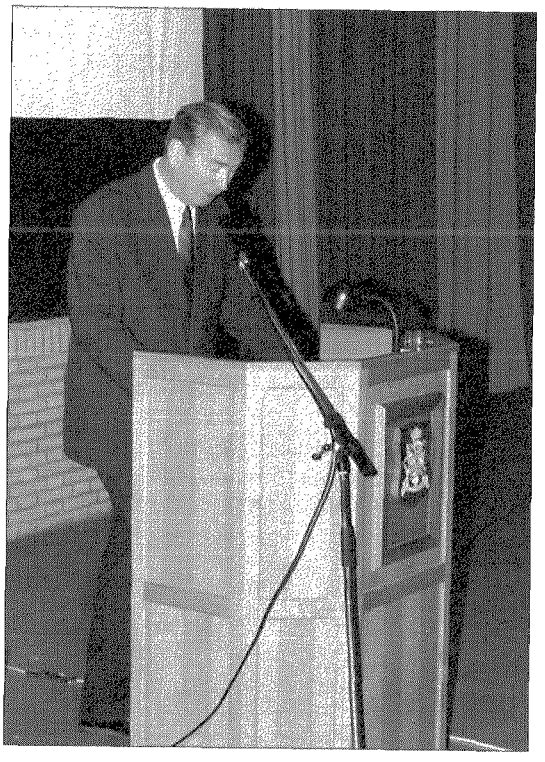

Mr. C.J.M. Kramers.

Nederlandse historie" de heer J.R. Verbeek benoemd is. Afdelingscorrespondenten en bestuur hebben begin september gezamenlijk vergaderd.

Onze vereniging - en daarmee bedoel ik speciaal het bestuurslid Van den Berg - heeft zich met een informatiestand kunnen manifesteren op de Luchtvaart-Hobby-Beurs in Soesterbergm Karel Doorman reunie te Valkenburg, Vlootdagen in Den Helder en Luchtvaart-Expo in Utrecht.

Zoals u zag in het laatste nummer van ons blad is het aantal van onze leden weer de 500 gepasseerd, maar nu in de verkeerde richting helaas. Het bestuur heeft het lidmaatschap van enkele leden, die na herhaalde aanmaningen geen contributie hadden betaald, moeten beëindigen. Zij kunnen zo weer lid worden, maar dan met aanzuivering van hun debet plus kosten.

Ik geloof stellig dat ons blad Mars et Historia, nu het een kwartaalblad van 60 pagina's is geworden, aan diepgang en kwaliteit heeft gewonnen. Daar kan ieder lid verder aan meewerken, want het is een orgaan door en voor de leden. Wie eens met een onderwerp is begonnen en er om de één of andere reden nog geen verhaal van heeft weten te maken, laat die er dan eens met een ander lid over praten. Wie nog niet meteen een artikel kan produceren, kan best beginnen met een boekrecensie of met een bijdrage voor de rubriek militariade. Naast het orgaan zelf zijn de Marsberichten van belang. Zij leiden tot grotere deelname aan onze excursies en andere evenementen en versterken daardoor de band met de leden.

Toen ik in 1988 lid werd van deze vereniging had ik er geen idee van dat ik twee jaar later al - zonder oppositie - voorzitter zou worden, de eerste die niet een militair was. Ik had bij de aanmelding de vraag of ik in ons blad wilde schrijven niet beantwoord, want ik dacht niet dat ik het in me had maar ook dat is gebleken. Voor mij zijn de drie voorzittersjaren snel voorbijgegaan en - gelooft u mij - het was een genoegen. Ik dank u voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik twijfel er niet aan dat de opvolger, die ik u straks ga voorstellen, hierop eveneens zal kunnen rekenen.

1e Opgave van wijziging en aanvulling op de ledenlijst november 1994

Nieuwe leden:

Kroon, J., Cath. van Renesstraat 15, 2551 GG 's-Gravenhage Algemeen

Royall, T., Westernisse 13, 5663 RH Geldrop 18, Algemeen

Weeda, J.H., Mesdagstraat 21, 2596 XT 's-Gravenhage Algemeen

Adreswijzigingen:

Boonstra, H., Grotstraat 20/1, 7607 CN Almelo

British Library (Acq. H&SS-WEL/Dutch Section), Boston Spa, UK-Wetherby LS23 7BQ

Ekeris, C. van, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage

Groot, J. de, Apollo 12, 3769 TD Soesterberg

Kampen, H.A.R., Trompstraat 308 B, 2518 BR 's-Gravenhage

Koekman, L., Klaproosmeen 70, 3844 PJ Harderwijk

Schokkenbroek, drs. J.C.A., Dragontuin 18, 2353 PR Leiderdorp
Sneep, J., John F. Kennedylaan 128, 3931 XM Woudenberg
Star, M.L. van der, Veenmossingel 30, 1441 LR Purmerend
Stichting Historische Verzameling Korps Mariniers, Wijnhaven 13, 3011 WH Rotterdam
Stichting Menno van Coehoorn, Mariaplaats 51, 3511 LM Utrecht
Toebes, J.B., Eibergseweg 18, 7104 AS Winterswijk-Meddo
Verbeek, drs. J.R., Postbus 53554, 2505 AH 's-Gravenhage
Wuijsman, W.C., Jan Kobellstraat 37 A, 3026 SP Rotterdam

Rectificatie:
Documentatiegroep '40-'45, Noordewierweg 20, 3812 DK Amersfoort

Opgezegd:
Bruynsteen, E., Ganzenhoedsterlaan 2, 3454 WD De Meern

Aantal leden op 26 augustus 1994		486
Nieuwe leden	3	
Opgezegd	1	

Aantal leden op 17 november 1994		488

Boekenwijzer

J.J. Nortier, P. Kuijt en P.M.H. Groen, "De Japanse aanval op Java", De Bataafsche Leeuw, 326 bladzijden, ISBN 90 6707 331 8, *f* 39,50.

Nadat de Japanners op 7 december 1941 Pearl Harbour hadden gebombardeerd en Nederland daags erna de oorlog had verklaard aan Japan, rukten de Japanse legers op in Zuid-Oost-Azië. Op Java begonnen de Japanse landingen pas op 28 februari 1942. De Japanners hadden, naar verluidt, verwacht een maand nodig te hebben voor de bezetting van het hele eiland, waar een groter defensief potentieel aanwezig was dan in de eerder bezette buitengewesten. Toch vond de capitulatie al plaats op 9 maart.
Het verloop van de strijd op West-, Midden- en Oost-Java wordt in dit boek plaats voor plaats weergegeven. Het is geen prettige lectuur. De inleiding geeft een overzicht van wat eerder over het snelle en rampzalige verloop van de strijd in Nederlands-Indië is geschreven en gedacht. Dit werk vertelt insiders niet veel nieuws. Het geeft een verantwoorde en evenwichtige opstelling van feiten en gebeurtenissen, waaruit de lezer zijn conclusies kan trekken.
In 1940 was er voor het KNIL vijf keer zoveel geld beschikbaar als in 1936. Bij de besteding kreeg de luchtmacht de voorkeur; het materieel voor de landmacht werd besteld op een moment dat de producenten bijna niet meer konden leveren. De mobiliteit van het KNIL liet te wensen over. Radioverbindingen ontbraken. Op bondgenootschappelijke hulp, kon niet meer worden gerekend. Een groter beroepsleger met dus meer Indonesisch personeel paste niet in het beleid van de koloniale regering. Dit zou de loyaliteit hebben ondergraven en had kunnen leiden tot ongewenste politieke eisen.
Voorin het boek staat dat deze uitgave is mogelijk gemaakt dankzij steun van ons Diekerhoff-Fonds. Vóór het verschijnen was het fonds echter niet benaderd. Het is niettemin te hopen dat dit werk de belangstelling krijgt, die het verdient.

C.A. Heshusius

"Met de blik naar het oosten", de Koninklijke Landmacht 1945-1990, J. Hoffenaar en B. Schoenmaker, 535 blz., uitgave Sectie Militaire Geschiedenis, prijs in de boekhandel ƒ 59,00.

Terwijl vanaf 1945 de grootste inspanning van ons leger was gericht op de taken in Nederlands-Indië, werd al snel het zwaartepunt verlegd naar de dreigingen van de koude oorlog. De opbouw van een geheel nieuw leger ging gepaard met enorme problemen, die alle in dit boek zijn geanalyseerd. De troepenmacht in Indië liet grote gaten achter in de verdediging van het rijk in Europa. De militaire inspanning in Nederlands Nieuw-Guinea tot 1963 en die in Suriname zijn apart vermeld. Vooral in het begin van de militaire samenwerking met de geallieerden ontving ons land kritiek over de geringe eigen paraatheid.
Nederland wenste niet dat bij een eventuele aanval uit het oosten ons hele gebied zou moeten worden opgegeven. Daarom werd van 1951 tot 1953 onder de grootst mogelijke geheimhouding de IJssellinie aangelegd met mogelijke inundaties van de Rijn tot het IJsselmeer. Deze werd overbodig toen later werd besloten tot de forward defence in midden Duitsland.
In de loop der jaren moesten plannen en voorbereidingen steeds worden aangepast en bijgesteld. De vele reorganisaties met o.a. de duur van de dienstplicht komen uitgebreid aan de orde. De financiën en de materieelvoorziening en de daarmee verband houdende besluitvorming worden uit de doeken gedaan, evenals de standpunten van bewindslieden en hoge miltairen. Het generaalsconflict is niet vergeten. Het boek bevat een beredeneerde biografie over alles wat is gebeurd in dit nu afgesloten tijdvak.

C.J.M. Kramers

Eind september is door PolyGram Video onder de titel "Bericht van de Tweede Wereldoorlog" een video-serie uitgebracht. Het gaat om de oude maar zeer indrukwekkende documentaire reeks "World at War" van Thames Television, die al weer enige tijd wekelijks op maandagavond via BBC2 te zien is. De kosten per band zijn ƒ 24,95, waarop steeds twee delen zijn opgenomen. Eén band is voor promotionele doeleinden extra goedkoop uitgebracht. Het gaat om de band met de delen 17 en 18: D-Day en Nederland in Oorlog, die voor slechts ƒ 9,95 te koop is. De hele serie bestaat uit 13 banden van elk ongeveer 100 minuten. Deze Engelse versie is Nederlands ondertiteld.

J.A.H. Engelman

"Nederlandse militaire in Angola", Drs. M. Elands, 112 blz., Brochurereeks Sectie Militaire Geschiedenis, nr. 11, aldaar te bevragen.

Van 1991 tot 1993 hebben militairen van de Landmacht, Marechaussee, Marine en Mariniers in dienst van de Verenigde Naties in Angola vredestaken uitgevoerd. Deze fraai geïllustreerde publikatie beschrijft de gebeurtenissen in Angola, die leidden tot het VN optreden daar, het kader waarin werd gewerkt, de taken en de omstandigheden waaronder deze moesten worden verricht. In de beginfase ontstond er hoop voor een meer vredig klimaat tussen de rivaliserende bewegingen maar geleidelijk werd dit steeds onwaarschijnlijker.
Door hun inzet hebben de VN militairen wel degelijk positief werk kunnen verrichten. In elk geval zijn zij, die met name in het boek zijn vermeld, veel ervaringen rijker geworden. Er is een goede literatuuropgave toegevoegd. Aan het eind zijn afgebeeld de VN medaille voor UNAVEM II en de Nederlandse herinneringsmedaille voor deelname aan VN operaties.

C.J.M. Kramers

"Paarden en Oranje-Nassau", door W. Slob en A. Herenius, ISBN 90-261-0602-5, Uitgeverij De Fontein B.V.

Van Willem van Oranje tot de hedendaagse generaties van Oranje wordt de liefde tot het paard beschreven.

Van Willem van Oranje tot de hedendaagse generaties van Oranje wordt de liefde tot het paard beschreven.
Zoals de rol van het paard in de samenleving evolueert, zo is de band met het paard ook aan verandering onderhevig.
Ten tijde van Willem van Oranje werd het paard gebruikt op toernooien, de jacht te paard en in het gevecht. Van hem is een ruiterstandbeeld geplaatst en in 1845 door Koning Willem II onthuld.
Vele Oranjes passeren de revue. In sneltreinvaart worden alle, die een speciale band hadden met het paard, beschreven. Hun relatie met het paard wordt waar mogelijk gestaafd met fraaie en interessante afbeeldingen.
Koning Willem II is onze ruiter-koning. Zijn ruiterstandbeeld staat in Luxemburg, terwijl een afgietsel bij de hofvijver staat.
"Een man, die indruk maakt door zijn behaaglijke lichaamsbouw, een sierlijk en edel ruiter, begiftigd met onvermoeibare spierkracht". Zo galoppeerde hij zonder pauze van Brussel naar Soestdijk.
Wexy, zijn lievelingspaard, dat hij bereed bij de Slag bij Waterloo staat tegenwoordig in het museum van het Koninklijk Staldepartement.
Koningin Wilhelmina was de laatste Oranje-vorst die haar troepen te paard inspecteerde. Zoals haar voorvaderen was zij onvermoeibaar, waarover hofdames en opperofficieren het nodige zouden kunnen vertellen, maar dan wel tot hun schade en schande.
Na de Tweede Wereldoorlog verdwijnt in Nederland het paard uit de legerorganisatie. Doch de band met het paard blijft bestaan. Ook de band met de Cavalerie wordt niet verbroken. Op Prinsjesdag wordt de Gouden Koets nog steeds geëscorteerd door twee pelotons van het Cavalerie Ere-escorte.
Mevrouw A. Herenius-Kamstra en de heer W. Slob hebben een alleraardigst boek geschreven, vol met anekdotes en verlucht met vele afbeeldingen door de eeuwen heen.

M.C. van der Hoog
C.J.M. Kramers

De achterkant van Waterloo

Ons lid Mr E.L. Gonsalves heeft op 12 november 1994 de Algemene Vergadering toegesproken over Waterloo. De slag had beter naar een andere plaats genoemd kunnen worden, zoals Belle Alliance, want in Waterloo zelf viel geen schot. Maar Van Wellington had daar zijn hoofdkwartier en die naam kon door Engelsen goed worden uitgesproken.
Het eerste algemene boek over deze slag is geschreven over door de Engelse majoor Sibourne, die er niet bij was. Wel heeft hij later het slagveld bezocht en er goede kaarten van gemaakt. Daar hij alleen Engels sprak heeft hij geen kennis genomen van anderstalige bronnen en inlichtingen. Met vijfhonderd Britse officieren, die erbij waren geweest, voerde hij uitgebreid correspondentie. Het laat zich raden dat het resultaat niet anders dan een ophemeling van het vechten der Britten kon zijn met verwaarlozing van de prestaties van de andere geallieerden. Bovendien koos Sibourne zelf uit de ontvangen post voor publikatie die passages uit die in zijn kraam te pas kwamen. Hierbij gaf hij voorrang aan zijn correspondenten, die hem geld stuurden voor zijn boek en voor de slagvelddiorama's, die hij met succes produceerde.
Het ongelukkige is dat tot voor kort de veelal onjuist visie van Sibourne alom werd geloofd en overgeschreven. Pas in de laatste jaren hebben historici, ook Britten, ontdekt hoe eenzijdig Sibourne te werk is gegaan. Wel jammer dat dit pas nu wordt toegegeven, maar beter laat dan nooit.

C.J.M. Kramers

Themadag uniformen

Op 5 november 1994 verzorgde onze afdeling Uniformkunde een vertoning van uniformen van 1940 tot 1945. Niet minder dan 20 enthousiaste leden van een heropvoeringsgroep vertoonden ons uniformen met bepakking en wapens. Allereerst drie in ons oude groengrijs gekleurde Nederlandse uniformen. Vervolgens een Franse infanterist in khaki en diverse modellen van de Britse battle dress, hierbij natuurlijk de brigade Prinses Irene maar ook een Nederlandse commando met op zijn groene baret een zilveren leeuw op een zwart veld. Er was ook een soldaat in de uitrusting van het achtste leger in de Libische woestijn en een Britse parachutist in volledige uitrusting. Dan zagen we nog een vari gevarieerde assortiment van Amerikaanse invasieuniformen, met name een camouflagepak, dat al binnen een week na D-day niet meer kon worden gebruikt wegens te grote gelijkenis van de met de camouflagekleding van de Duitse SS. Alles werd uitgebreid toegelicht door de voorman Bob Cos. Onze leden kregen die dag meer dan waar voor hun geld. Aan de deelnemers van de vertoning werd niet alleen een borrel aangeboden maar ook het lidmaatschap van onze vereniging voor een jaar voor half geld.

C.J.M. Kramers

Eind september is door PolyGram onder de titel "Bericht van de Tweede Wereldoorlog" een videoserie uitgebracht. Het gaat om de oude maar zeer indrukwekkende documentaire reeks "World at War" van Thames Television, die al weer enige tijd wekelijks op maandagavond via BBC2 te zien is. De kosten per band zijn *f* 24,95, waarop steeds twee delen zijn opgenomen. Één van is voor promotionele doeleinden extra goedkoop uitgebracht. Het gaat om de band met de delen 17 en 18: D-Day en Nederland in Oorlog, die voor slechts *f* 9,95 te koop is. De hele serie bestaat uit 13 banden van elk ongeveer 100 minuten. Deze Engelse versie is Nederlands ondertiteld.

J.A.H. Engelman

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL